ПЕРШЫ МІЖНАРОДНЫ КАНГРЭС ДАСЛЕДЧЫКАЎ БЕЛАРУСІ

ПРАЦОЎНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

Том 1, 2012

THE FIRST INTERNARIONAL CONGRESS OF BELARUSIAN STUDIES

WORKING PAPERS

Volume 1, 2012

ISBN 978-9955-12-804-5 (ONLINE)
ISBN 978-9955-12-803-8

Vytautas Magnus University

Першы Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі
Працоўныя матэрыялы
Том 1 (2012)

The First International Congress of Belarusian Studies
Working Papers
Volume 1 (2012)

Vytautas Magnus University Press
Kaunas, Lithuania, 2011

UDK 323.2(476)(063)
Fi319

Першы Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі

Працоўныя матэрыялы

Том 1 (2012)

Першы Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі адбыўся 23-25 верасня 2011 года ў Коўна (Літва)

Стыль-рэдуктура і карэктура

Вольга Гапеева (беларуская і англійская мова)
Стэфанія Каліноўская (руская мова)
Максім Александровіч (англійская мова)
Томаш Блашчак (польская мова)

Вёрстка і макет вокладкі

Дзмітры Ісаеў

Заснавальнікі і партнёры

Інстытут палітычных даследаванняў "Палітычная сфера" (Беларусь)
Універсітэт Вітаўта Вялікага (Літва)
Інстытут Вялікага Княства Літоўскага (Літва)

Міжнародны Кансорцыум "ЕўраБеларусь" (Беларусь)
Беларускі інстытут стратэгічных даследаванняў (Беларусь)
Інтэрнэт-часопіс "Новая Эўропа" (Беларусь)
Сайт экспертнай супольнасці "Наше мнение" (Беларусь)
Часопіс "Arche" (Беларусь)
Еўрапейскі Цэнтр па пытаннях меншасцяў (Германія)
Інтэрнэт-выданне "BelarusDigest" (Вялікабрытанія)
Праграма "Лятучы ўніверсітэт" (Беларусь)
Фонд імя Конрада Адэнаўэра (Германія)
Агенцыя гуманітарных тэхналогій/Цэнтр сацыяльных інавацый (Беларусь)
Цэнтр усходняй палітыкі (Літва)

Выданне падрыхтаванае дзякуючы падтрымцы *Фонду ім. Конрада Адэнаўэра*

ISBN 978-9955-12-804-5 (online)
ISBN 978-9955-12-803-8

UDK 323.2(476)(063)
Fi319

The First International Congress of Belarusian Studies
Working Papers
Volume 1 (2012)

The First International Congress of Belarusian Studies was held on September 23-25, 2011 in Kaunas (Lithuania).

Founders and Organizers
Political Sphere Institute of Political Studies (Palityčnaja Sfiera) (Belarus)
Vytautas Magnus University (Lithuania)
Institute of the Grand Duchy of Lithuania (Lithuania)

EuroBelarus International Consortium (Belarus)
Belarusian Institute for Strategic Studies (Belarus)
Novaja Eŭropa / New Europe online magazine (Belarus)
Našie Mnienije / Our Opinion Expert Community web-site (Belarus)
Arche Journal (Belarus)
The European Centre for Minority Issues (Germany)
BelarusDigest online magazine (United Kingdom)
Flying University program (Belarus);
Agency of Humanitarian Technologies/ Centre for Social Innovations (Belarus);
East Politics Centre public institution (Lithuania)

The volume is published with support of *Konrad Adenauer Stiftung*

ISBN 978-9955-12-804-5 (online)
ISBN 978-9955-12-803-8

Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі
International Congress of Belarusian Studies
Tarptautinis Baltarusijos tyrimų kongresas

Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі быў заснаваны 6 кастрычніка 2010 года ў г. Коўна (Літва) на сустрэчы прадстаўнікоў беларускай і літоўскай акадэмічнай і экспертнай супольнасці.

Кангрэс ініцыяваны як штогадовая сустрэча беларускіх і замежных навукоўцаў, экспертаў, аналітыкаў, прадстаўнікоў грамадскіх і дзяржаўных інстытуцый, якія займаюцца даследаваннем Беларусі.

Місія Кангрэса – развіццё супольнасці навукоўцаў, аналітыкаў і экспертаў, а таксама спрыянне больш глыбокаму разуменню Беларусі ў акадэмічным і грамадскім асяродку краіны, рэгіёну і свету.

Кангрэс бачыцца месцам прэзентацыі вынікаў працы навукоўцаў і экспертаў на працягу года. Акрамя гэтага, правядзенне Кангрэса з'яўляецца выдатнай магчымасцю для распрацоўкі новых жыццяздольных даследчых і грамадскіх праектаў, абмену меркаваннямі і ідэямі, усталявання нефармальных кантактаў. Кангрэс дазволіць сістэматызаваць веды пра Беларусь, а таксама заахвоціць практыку ўзаемнага супрацоўніцтва і камунікацыі.

Кангрэс разлічаны на ўдзел шырокага кола спецыялістаў з Беларусі, Еўрапейскага Саюза, Расіі, ЗША, Украіны і іншых краінаў свету.

Праца Кангрэса спалучае традыцыйныя пасяджэнні з арганізацыяй экспертных панэляў і грамадскіх дыскусій па актуальным тэмам беларускай палітыкі, культуры, грамадства, рэгіянальнага і міжнароднага супрацоўніцтва.

The International Congress of Belarusian Studies was founded at the meeting of Belarusian and Lithuanian scholars and experts in October 6, 2010 in Kaunas, Lithuania.

The Congress was initiated as an annual meeting of Belarusian and foreign scholars, experts, analysts and representatives of civil society and government institutions, which are involved in studying Belarus.

The Congress' mission is to promote a deeper understanding of Belarus in academic and civil communities of the country, region and world.

The Congress aims to become a place for presentation of outcomes of scholarly and expert activities, produced throughout the year. In addition, the Congress is an excellent opportunity to develop new research and community projects, to exchange views and ideas and to establish informal contacts.

The Congress combines traditional academic activities with expert panels and public discussions on topical issues of Belarusian politics, culture, society, regional and international cooperation.

2010 m. spalio 6 d. Kaune (Lietuva) susirinkę baltarusių ir lietuvių mokslininkai ir ekspertai nutarė surengti tarptautinį Baltarusijos tyrimų kongresą.

Tokie kongresai turėjo tapti kasmetiniais baltarusių ir kitų šalių mokslininkų, ekspertų, analitikų, visuomeninių organizacijų ir valstybinių institucijų atstovų, besidominčių Baltarusija bei atliekančių jos tyrimus, suvažiavimais.

Kongreso misija – išvystyti mokslininkų, analitikų ir ekspertų visuomenę, siekti geresnio Baltarusijos supratimo tarp akademinių ir visuomeninių centrų šalyje, regione ir pasaulyje.

Kongresas turėtų tapti mokslininkų ir ekspertų per metus atliktų darbų rezultatų pristatymo vieta. Taipogi kongresas gali būti puikia vieta, kur gimtų nauji tyrimų ar visuomeniniai projektai, būtų keičiamasi idėjomis ar užmezgami nauji neformalūs kontaktai.

Kongreso darbą nutarta organizuoti sukuriant įvairias ekspertų ir diskusijų darbo grupes, kuriose būtų gvildenamos aktualios baltarusiškos politikos, kultūros, visuomenės tyrimų, regioninio ir tarptautinio bendradarbiavimo temos.

Web: http://icbs.lt, http://icbs.palityka.org/
e-mail: icbs@palityka.org
Tel. (BY) + 375 29 673 32 96
Tel. (LT) + 370 68 63 11 46
Fax. + 370 37 20 38 58

1

2

3

4

5

6 БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА – СТРАТЭГІІ ВА ЎМОВАХ СУЧАСНАГА ГРАМАДСТВА

7

8

ПОСТКАЛАНІЯЛЬНЫ ДЫСКУРС І БЕЛАРУСЬ: ГІСТОРЫЯ, ЛІТАРАТУРА, ІДЭАЛОГІЯ

АКСАНА БЯЗЛЕПКІНА

Анатацыя: Варта прызнаць спецыфічны статус Беларусі і ў складзе Расійскай імперыі, і ў складзе СССР, і посткаланіяльная тэорыя можа дапасоўвацца да яе са значнымі ўдакладненнямі. Але беларуская савецкая літаратура не мела праяў каланіяльнасці, яе стварала сацыяльная і нацыянальная эліта. Комплексы беларусаў у мастацкіх творах мелі не нацыянальны, а сацыяльны характар. Класічныя творы беларускай літаратуры не могуць асэнсоўвацца ў межах посткаланіяльнай тэорыі, бо падаюць Беларусь як суб'ект гісторыі. Посткаланіяльны аспект актуалізаваўся ў беларускай літаратуры пасля распаду СССР і быў прынесены звонку.

Ключавыя словы: посткаланіяльная тэорыя, Беларусь, беларуская літаратура, беларуская савецкая літаратура, СССР.

POSTCOLONIAL DISCOURSE AND BELARUS: HISTORY, LITERATURE, IDEOLOGY

Abstract: The postcolonial theory may be adapted to Belarus with significant clarifications. Belarusian Soviet literature did not have the colonial features, it was created by the social and national elite. The complexes of Belarusians in literature were of social rather than national character. Classical works of the Belarusian literature can not be interpreted within the framework of postcolonial theory, because they represent Belarus as a subject of historical process. The postcolonial theory was actualized in the Belarusian literature after the disintegration of the USSR and was brought from outside.

Keywords: Postcolonial Theory, Belarus, Belarusian Literature, USSR, Belarusian Soviet Literature.

У дачыненнях да посткаланіяльнага дыскурсу і беларускай культурнай прасторы можна прапанаваць гіпотэзу: у класічных тэкстах беларускай літаратуры, якія адлюстроўвалі і асэнсоўвалі найважнейшыя працэсы ў жыцці народа, замацаваны статус Беларусі як гістарычнага суб'екта, а посткаланіяльны дыскурс у беларускую літаратуру быў перанесены ў канцы XX ст. фармальна, без дастасавання да ўнікальнай гістарычнай і культурнай сітуацыі.

Гэта не новая сітуацыя для беларускага літаратурнага працэсу, бо ў канцы XX ст. да яго паступова прышчапляліся новыя мастацкія кірункі і метады аналізу мастацкага твору: спачатку ішло тэарэтызаванне ў адпаведных тэрмінах, а потым рабіліся спробы практычнага ўвасаблення тэорыі, але ў большасці выпадкаў тэорыі перажывалі значную трансфармацыю.

У такім кантэксце можна разглядаць і спробы падаваць беларускую культурную прастору з гледзішча посткаланіялізму (напрыклад, зборнік "Каралеўства Беларусь: Посткаланіяльная культура" (рэд. і склад. В. Арэшка, 1997), І. Бабкоў "Каралеўства Беларусь. Вытлумачэньні ру[і]наў" (2005), эсэ М. Мартысевіч "Мужчыны, якіх мы выбіраем" (2006) і іншыя). Пры гэтым сам тэрмін часта губляў змястоўнасць. Так, у зборніку "Каралеўства Беларусь: Посткаланіяльная культура" сфармуляваныя С. Дубаўцом (Дубавец, 1997) рысы гэтай культуры не з'яўляюцца дастатковымі і неабходнымі для посткаланіяльнага дыскурсу: *нонканфармізм, новая беларуская культура, якая вырастае насуперак папярэднікам, якія ў сваю чаргу, выраслі насуперак нацыянальнай традыцыі* (Данільчык, 2002: 6).

Між тым, актуалізацыя посткаланіяльнага дыскурсу ў дачыненні да беларускай сітуацыі не выглядае бясспрэчнай. Даследчыкі (Б. Гройс, А. Зінам), асэнсоўваючы гісторыю Расійскай імперыі XIX ст., сцвярджаюць, што яна займалася ўнутранай каланізацыяй, якая разумеецца то як каланізацыя простых людзей уладамі (то бок гаворка ідзе пра стварэнне нацыі і правядзенне дзяржаўных рэформ), то як каланізацыя заваяваных раней тэрыторый (Imposti, 2002). На гэты тэзіс дасціпна адказаў расійскі даследчык А. Эткінд, маўляў, пры такім падыходзе трэба вывучаць французскую каланізацыю Брэтані ці Эльзасу, а не Канады ці Афрыкі, але ён пацвярджае, што місіянерства, этнаграфія і экзатычныя падарожжы, характэрныя феномены каланіялізму, у Расіі былі скіраваны ўнутр уласнага народа (Эткинд, 2001). Народніцтва стала вынікам гэтага працэсу і знайшло сваё выяўленне і на беларускім матэрыяле (гл. творы Ф. Багушэвіча).

Замежныя навукоўцы адзначаюць амбівалентнасць сітуацыі, якая склалася ў СССР у кантэксце посткаланіяльных даследаванняў. З ад-

нага боку, некаторыя даследчыкі (напрыклад, амерыканскі гісторык Дж. Р. Адэльман (Адельман, 1994) сцвярджаюць, што СССР – акупант Беларусі. Такая пазіцыя дазваляе ім спытаць: якую радзіму баранілі беларусы ў часы вайны і чаму былі патрыётамі СССР, а таксама прапанаваць адмовіцца ад патрыятычнага тэрміна Вялікая Айчынная вайна на карысць ідэалагічна нейтральнага тэрміна Другая Сусветная вайна (англійскі гісторык Дж. Барбер (Барбер, 1994). Але адказ верагодна можа быць занадта простым: беларусы і да, і пасля вайны адчувалі СССР сваёй краінай, не зазнаючы там нацыянальнай дыскрымінацыі, што пэўным чынам адрознівалася, напрыклад, ад сітуацыі, у якой апынуліся жыхары Заходняй Беларусі. Можна сцвярджаць, што класічнымі сталі тыя тэксты пра вайну, дзе не паўставалі такога плану пытанні; у 1980–2000 гг. вайну сталі паказваць асучаснена, выкарыстоўваючы інфармацыю, атрыманую аўтарамі ў пазнейшым часе, то бок, тое, што не было вядома ці актуальна ў часы вайны (гл. Данільчык, 2002).

З іншага боку, у грунтоўным выданні Б. Эшкрафта “The Empire writes back. Theory and Practice in Post-colonial Literature” СССР не разглядаўся як імперыя з калоніямі. Г. Імпосці, залічыўшы Расію да каланізатараў, адзначыла яе прынцыповае адрозненне ад класічных еўрапейскіх імперый: адсутнасць прасторавага разрыву паміж метраполіяй і калоніямі (Imposti, 2002). То бок, робіцца спроба апісаць адносіны паміж суседнімі краінамі ў тэрмінах посткаланіяльнай тэорыі. Магчыма гэта было б справядліва пры наяўнасці цывілізацыйнага разрыву (так званай “культурнай дыстанцыі”) і адпаведным стаўленні да мясцовага насельніцтва. Культурная дыстанцыя была вельмі спецыфічная.

У рускім грамадстве XIX ст. панавалі меркаванні пра цывілізацыйную перавагу любых заходніх тэрыторый (памятаем пра франкафонію гэтага часу), і гэтае запабяганне перад Захадам распаўсюджвалася не толькі на краіны Заходняй Еўропы, але і на новадалучаныя заходнія тэрыторыі ўласна самой Расійскай імперыі. З аднаго боку, расійскі палітычны дзеяч, генерал-фельдмаршал Д. А. Мілюцін казаў пра Паўночна-Заходні край як пра “стоящий на высшей степени цивилизации сравнительно с Россией”. А адчуванне сябе “варварамі” прыводзіла да адмоўнага стаўлення да больш “цывілізаваных” народаў (гл. падрабязней Горизонтов, 2004).

З беларускай літаратуры XIX ст. класічнымі сталі тэксты, якія падавалі Беларусь як метраполію. Можна звярнуцца да найважнейшага ідэалагічнага тэксту XIX ст. – прадмовы Ф. Багушэвіча да зборніка “Дудка беларуская”: *“Спрадвеку, як наша зямелька з Літвой злучылася, як і з Польшчай з’ядналася дабравольна, дык усе яе “Бяларусяй” звалі, і недарма ж гэта”* (Багушэвіч, 1998: 28). На прыкладзе творчасці Багушэвіча можна назіраць, як літаратура канстытуюе, фарміруе нацыянальную

свядомасць (вядома, гэта найярчэй выражалася ў часы, калі літаратура больш уплывала на грамадства, чым цяпер): у канцы XIX ст., калі беларускай дзяржаўнасці не існавала, быў створаны тэкст, дзе Беларусь выступала суб'ектам гістарычных працэсаў.

Каланіяльнасць Беларусі ў пазнейшы час таксама ставіцца пад сумнеў: працягваючы агляд посткаланіяльных даследаванняў Расіі, ажыццёўленых заходнімі аўтарамі, Г. Імпосці падкрэсліла надзвычайнае месца рускай мовы як агульнай мовы для пятнаццаці саюзных рэспублік: праз яе пасярэдніцтва творы нерускамоўных аўтараў дасягалі шырокай аўдыторыі ў 250 мільёнаў; і таму “ідэя 15 сёстраў-рэспублік, якія весела водзяць карагод у вядомым фантане на ВДНГ, не была поўнай містыфікацыяй” (Imposti, 2002: 46–47). Уласна гэта і ёсць адказ на пытанне, чаму значная колькасць беларусаў была патрыётамі СССР: яны не адчувалі сябе каланізаванымі, яны адчувалі сябе роўнымі. Са статусам калоніі не стасуецца і той факт, што БССР мела прадстаўніцтва ў ААН (якой пры галасаваннях прытрымлівалася агульнай з СССР пазіцыі, што натуральна для адміністрацыйнай адзінкі). На сімвалічным узроўні СССР быў прадстаўлены славянамі (рускімі, беларусамі, украінцамі), хоць быў шматнацыянальнай і мультыкультурнай дзяржавай (Малахов, 2001).

Калі Беларусь – раўнапраўная рэспубліка СССР, то ўсё, што адбывалася ў ёй за савецкім часам, – адзін з варыянтаў разгортвання гісторыі краіны. Але многія стваральнікі беларускага літаратурнага працэсу хацелі б бачыць больш нацыянальны, больш беларускі яе варыянт. Часам гэта прыводзіць да непрымання рэчаіснасці, у стварэнні якой не ўлічваюцца інтэнцыі аўтара. Так, мастацтвазнаўца С. Харэўскі ў сваім блогу напісаў: *“усё, што рабілася ў XX стагодзьдзі, зрэшты, як і ў папярэднія, рабілася супраць нашае волі. Дакладней, не зважаючы на нас”.* Адсюль вынікае незадаволенасць пэўнай часткі калялітаратурнай грамадскасці беларускай савецкай літаратурай (гл. артыкул С. Дубаўца “Ружовы туман” (Дубавец, 1998), падрабязней пра спецыфіку літаратурных дыскусій гл. Бязлепкіна, А.П. “Літаратурныя дыскусіі XX–XXI стст. у СМІ і інтэрнэце: нацыянальная спецыфіка” (Бязлепкіна, 2010)) аж да гатоўнасці адмовіцца ад яе, што выклікала скептычную рэакцыю літаратуразнаўцаў, крытыкаў і шараговых чытачоў.

Верагодна, варта прызнаць і спецыфічны статус Беларусі ў складзе Расійскай імперыі, і ў складзе СССР, і адмысловае існаванне ў “глабальнай вёсцы” XXI ст., і посткаланіяльная тэорыя можа дапасоўвацца да яе са значнымі ўдакладненнямі, якія выходзяць за межы самой тэорыі, інакш адбываецца адсяканне фактаў, якія не ўкладаюцца ў посткаланіяльную тэорыю.

Пры гэтым беларуская савецкая літаратура не мела праяў

каланіяльнасці ці посткаланіяльнасці, бо яе стваралі людзі, якія ў кантэксце СССР былі сацыяльнай элітай і пры гэтым плоць ад плоці свайго народу. Усе комплексы беларусаў, актуалізаваныя ў мастацкіх творах таго часу, мелі не столькі нацыянальны, колькі сацыяльны характар. Тыя творы, якія сталі класікай беларускай літаратуры, не даюць падстаў для асэнсавання іх у межах посткаланіяльнай тэорыі.

Посткаланіяльны аспект актуалізаваўся ў беларускай літаратуры пасля распаду СССР і быў прынесены звонку. Робяцца спробы (І. Бабкоў) прыкласці тэарэтыка-метадалагічныя напрацоўкі заходніх даследчыкаў посткаланіялізму, нягледзячы на супраціўленне матэрыялу. Для прышчаплення посткаланіяльнай тэрміналогіі і паняццяў да беларускага літаратурнага працэсу выкарыстоўваецца жанр эсэ, у якім ад аўтара не патрабуецца логіка і аб'ектыўнасць навуковага даследавання, а таму адсутнічаюць неабходныя фрагменты з аналізам гісторыі Беларусі ў посткаланіяльным аспекце. Прыўлашчванне беларускімі аўтарамі даробку заходніх даследчыкаў адбываецца і паза тэрміналогіяй (літаратуразнаўчыя даследаванні М. Мартысевіч), а таму ў літаратурных дыскусіях пра мэйнстрым і маргінальнасць у беларускай літаратуры, пра стаўленне да традыцыі, выкліканых, па сутнасці, розным бачаннем гісторыі і статуса беларускай літаратуры, посткаланіяльны дыскурс прысутнічае толькі імпліцытна. Калі ж звярнуць увагу на ідэалагічны аспект у посткаланіяльным дыскурсе, то робіцца відавочным неперспектыўнасць шырокага распаўсюджвання посткаланіяльных поглядаў у Беларусі з прычыны магчымых непапулярных высноў у дачыненні да суседніх краін (тут трэба ўлічыць колькасць этнічна рускага насельніцтва Беларусі), і таму спробы прышчапіць адпаведныя погляды ў Беларусі будуць своеасаблівай тэарэтычнай забаўкай для пэўных інтэлектуальных колаў, "страшна далёкіх ад народа".

Бібліяграфія

1. Адельман, Дж. Р. (1994). "Вторая мировая война и источники "холодной войны"", в Россия в XX веке. Историки мира спорят. Москва: Наука.

2. Багушэвіч, Ф. (1998). "Прадмова да зборніка "Дудка беларуская"", у Ф. Багушэвіч, Творы. Мінск: Мастацкая літаратура.

3. Барбер, Дж. (1994)."Роль патриотизма в Великой Отечественной войне", в Россия в XX веке. Историки мира спорят. Москва: Наука.

4. Бязлепкіна, А. П. (2010). "Літаратурныя дыскусіі XX-XXI стст. у СМІ і інтэрнэце: нацыянальная спецыфіка", *Веснік БДУ,* Серыя 4, №3: 60–63.

5. Горизонтов, Л. (2004). “Польская цивилизованность” и “русское варварство”: основания для стереотипов и автостереотипов”, в Миф Европы в литературе и культуре Польши и России. Москва: Индрик.

6. Данільчык, А. (2002). *Канцэпцыя чалавека ў беларускай і італьянскай ваеннай прозе.* Мінск.

7. Дубавец, С. (1997). “Посткаланіяльная культура”, у Каралеўства Беларусь: Посткаляніяльная культура. Мінск: НН.

8. Дубавец, С. (1998). “Ружовы туман”, ЛІМ, 9 студзеня.

9. Малахов, В. (2001). *Нация и культурный плюрализм. Скромное обаяние расизма и другие статьи.* Москва: Дом интеллектуальной книги.

10. Мартысевіч, М. Маргінальныя жанры вершу ў сучаснай беларускай паэзіі: эксперыментальны санэт. Беларускі калегіюм. URL (доступ 13.03.2011): http://baj.by/belkalehium/lekcyji/litaratura/martysievicz_02.htm.

11. Харэўскі, С. Нашыя траўмы. URL (доступ: 13.03.2011): http://chareuski.livejournal.com/135218.html.

12. Эткинд, А. (2001). “Фуко и тезис внутренней колонизации: постколониальный взгляд на советское прошлое”, НЛО, №49. URL (доступ 13.03.2011): http://magazines.russ.ru/nlo/2001/49/etkind.html.

13. Imposti, G. (2002). Post-colonial theory. The case of the former Soviet Union. Postmodernism and Postcolonialism. Padova: 43–48.

КОСМОПОЛИТИЧЕСКИЙ НАЦИОНАЛИЗМ ПО-БЕЛАРУССКИ

ДМИТРИЙ ВАСИЛЕВСКИЙ

Аннотация: Автор тезисов обращается к анализу космополитической ситуации в Беларуси через призму такого феномена, как национализм, и делает предположение об отсутствии того, что можно было бы обозначить как *беларусскость.* То есть об отсутствии осознаваемого со стороны народа и наполняемого смыслами посредством гражданского участия пустого означающего. В итоге, *беларусскость* становится для власти космополитическим механизмом для принятия одноразовых решений ввиду неблагонадежности любой идеологической конструкции националистического свойства.

Ключевые слова: космополитизм, национализм, Беларусь, беларусскость, постмодернизм.

COSMOPOLITAN NATIONALISM IN A BELARUSIAN WAY

Abstract: The author refers to the abstract analysis of a cosmopolitan situation in Belarus in the light of such phenomenon as nationalism and makes an assumption about the absence of what could be described as Belarusianness, i.e. an empty signifier realized (by the people) and filled with meaning by means of civic participation. As a result, Belarusianness for the authorities is becoming a cosmopolitan mechanism for disposable decision making due to unreliability of any ideological construction of a nationalistic character.

Keywords: Cosmopolitism, Nationalism, Belarus, Belarusianness, Postmodernism.

На сегодняшний день космополитизм – это скорее всего явление в той же мере политическое, сколь и бытовое. Ульрих Бек, ведущий теоретик в этой области, трактует космополитизацию как трансформацию социального и политического внутри национальных государств, опосредованную глобализацией, которая, в свою очередь, изменяет "повседневное сознание и идентичность таким образом, что проблемы глобального уровня оказываются частью локального опыта. Поэтому космополитизация есть преломление глобализации на локальном уровне", хотя при этом исследователь отмечает, что космополитизм идёт снизу, от национальной сферы повседневного опыта, развиваемой энергией экономической глобализации (Beck, 2002: 17).

Итак, повседневный опыт, экономика, глобализация и политика взаимосвязаны, что для нашего анализа особенно важно, поскольку изначально сложно определить, кто является более активным актором в сфере космополитического опыта в Беларуси – власть либо гражданские группы. Однако если учесть тезис того же Бека о том, что "глобализация есть не дополнительный, а заместительный аспект общества, то есть она меняет качество социально-политических отношений не только за пределами национального государства, но и внутри их, и потому национальное есть уже интернализированное глобальное" (Beck, 2002: 23), – то становится ясно, что наиболее интересным фокусом для рассмотрения может стать анализ не отдельных стратегий, но антагонизмов, которые генерируются в точках столкновений и взаимопересечений этих стратегий; в результате появляется возможность понять природу стратегий и потенциальную неизбежность конфликтов космополитического свойства для данного (в нашем случае беларусского) общества.

И ещё одна ремарка. Когда заходит речь о природе постмодерного сознания, указывают на то, что вещи становятся нам понятными через конструирование каркаса сложности на фундаменте обыденности или той простоты, через которую являет себя вещь нерефлексивному взгляду. Возможно поэтому к космополитической реальности как новейшему и последнему сгустку реальности социально-политической нельзя подойти, отталкиваясь от неё как идеи, но скорее как от факта. Однако поскольку этот факт не наличен, мы прибегаем к контрфакту как антисложности, и в таком случае, как нам кажется, постмодерная реальность становится той, которую мы выберем себе сами, поскольку закамуфлированная простотой сложность реалий оказывается опять-таки сложностью, а круговорот анализа нисколько не уводит от привычной дихотомии простого/сложного, серьёзного/комичного, высокого и низкого. И коль скоро космополитическая идентичность имеет наиболее популярную ассоциацию в качестве антагониста на-

циональной идентичности, хотя на самом деле она скорее гибридизирует составляющие её два компонента – политическую и культурную идентичности, – то представляется весьма заманчивым обратиться к анализу космополитической ситуации в Беларуси через призму такого феномена, как *национализм.*

Национализм для беларусского общества – это прыжок в неизвестность, которая заранее предопределена, и ничто так не притягательно для власти, как работа с категориями, которые, вроде бы, невозможно приписать обществу. Речь идёт о простой комбинации смыслов, которые власть использовала, чтобы выложить пазл беларусской нации. Исходя из обобщённой, то есть развитой в научных и философских исследованиях, теоретической схемы, в виде которой можно представить нацию, становится очевидным факт отсутствия в Беларуси того, что можно было бы обозначить как *беларусскость.* Данное понятие, или феномен национальной (народной) культуры, является одним из основных ресурсов, который осваивает любая власть, когда встаёт вопрос о ментальной легитимации. Речь идёт не о том, что этот ресурс является пустым означающим, а о том, что для власти осознание *беларусскости* как пустого означающего становится открытием, которое она решила держать в тайне. Эта тайна вдруг становится политическим козырем, который пускается в игру без понимания того, что конструирование понятий есть азбучное предписание любой политики, однако осуществляется оно в горизонте удачно трактуемой социальной феноменологии.

Национализм в нынешних реалиях невозможен без некоторой иронии и самоиронии: свойственная ему релятивистская парадигма, с одной стороны, провоцирует смотреть на остальной мир как на бесформенного Другого, утратившего черты индивидуальности и особости, а с другой – позволяет посмотреть на себя взглядом этого принижаемого Другого как на маленькое и гордое племя "инородцев". Парадокс в том, что это племя уже не переживает кризис взросления, это понятно обеим сторонам и в этом состоит постмодернистское шутовство беларусского диктатора: коль скоро удачно трактуемая им *беларусскость* внутри страны работает эффективно (более или менее), почему бы не сделать *беларусскость* неким брендом внешней политики.[1] Конфузы, связанные с моральной ответственностью за выпячивание собственного образа, моментально претерпевают герменевтическое поглоще-

[1] Здесь нельзя не упомянуть политически ангажированное выступление на Евровидении 2011 беларусской конкурсантки, поскольку очевидно, что название песни – *I love Belarus* – никак нельзя назвать собственной придумкой или вдохновлённой бизнес-находкой её продюсера.

ние в отечественных СМИ и комментариях главы государства, тогда как внешние потребители получают продукт в сыром виде, интересным свидетельством чего может служить показ беларусского военного парада 3 июля в программе *Euronews* под грифом "No comments".

В первые годы правления, активно отмежевываясь от национально ориентированной политики, Александр Лукашенко являлся локально ограниченным космополитом славянского единства. Спустя время данный космополитизм, избегающий национализма, сузился до рамок беларусского народа и стал на самом деле уникальным феноменом. В сущности, внутри этого понятия трансформаций не произошло, если только не упускать из виду то, что космополитизм теперь соразмерен национализму, образуя таким образом эпистемологический казус по-беларусски.

На самом деле эта модель работает очень просто, поскольку она не образует собой гибрид как некое двусоставное единство космополитического и национального сознаний. В беларусском случае речь идёт о двусторонней перекачке смыслов из одного когнитивного фрейма в другой и обратно – как и когда это покажется целесообразным президентской воле. В случае когда космополитизм несёт угрозу национализму, А. Лукашенко прибегает к космополитической риторике, как, например, в известном интервью редактору *Washington-Post,* ставя в упрёк США нелегитимные пытки в Гуантанамо, игнорирование резолюций Совета безопасности в Европе и так далее. И наоборот, когда национализм угрожает космополитической широте охвата некоторых решений президента, то последний использует националистическую риторику, упоминая интересы страны и её граждан, которые (интересы) являются для него первоочередными, как, например, при подписании указа о едином таможенном пространстве, вследствие чего обычные граждане вынуждены будут покупать автомобили российского, то есть не очень качественного, производства. Однако президент получит за это некие краткосрочные дивиденды в казну своего политического всевластия.

Беларусскость, таким образом, является вполне космополитическим механизмом для принятия одноразовых решений ввиду неблагона-дёжности любой идеологической конструкции националистического свойства. Как раз ввиду такой идиосинкразии, когда рецепт против облысения используется для того, чтобы усилить выпадение волос, подлинные свойства этого рецепта не так-то просто идентифицировать: космополитизм позволяет выставлять вещи в свете, который заметен только тогда, когда наступают сумерки. Это означает, что конструктивизм беларусской политики достиг верха совершенства, и потому, возможно, скоро мы увидим его конец.

Проекты сопротивления выстраиваются в данном случае по асимметричной логике шутовских *flash mob,* делая реверансы в сторону власти неузнаваемыми для обеих сторон и выставляя политику беларусского режима по-настоящему в мрачном свете. Последний пример тому – договоренность протестных групп аплодировать по любому поводу во время проведения военного парада на День независимости 3 июля 2011 года. Подразделения милиции были информированы об этом – в результате под арест попали, в том числе, и положительно настроенные по отношению к режиму граждане. Само по себе такое сопротивление никак не связано с тем национализмом, который реактивизируется в случаях, когда государство укрепляет позиции в глобализированной экономике. И хотя такие позиции у Беларуси очень слабы, тем не менее сложно представить проявление националистических настроений в обществе с размытой культурной и политической идентичностью, в обществе, которое находится далеко от пересечения путей мигрантов и гастарбайтеров, удалено от театра военных событий и никогда не имело опыта длительного и конфликтного сосуществования с иными культурами или расовыми и этническими меньшинствами внутри себя.

Сама власть создала уникальный симбиоз *беларусскости* с элементами постмодернизма и фундаментализма одновременно, что препятствует внятному прочтению такого идеологического конструкта для осуществления эффективной протестной деконструкции. Постмодернистский элемент этого дискурса – в создании беларусского общества как общества меньшинства, но при этом роль фундаменталистского элемента играет история актуального угнетения, длительность которого уходит в будущее из настоящего: *беларусскость* неизбежно оказывается правдой, недоступной для чужаков, и именно потому недоступной, что история нашего угнетения ещё не начиналась. Фундаментализм оказывается конвертированным национализмом, а постмодернизм даёт возможность и обществу и власти играть со временем, позволяя сохранять уникальность, совершенно ею не обладая, и таким образом – в итоге – получать дивиденды от игры с отсутствующим феноменом.

Библиография

1. Beck, U. (2002). "The cosmopolitan Society and Its Enemies", *Theory, Culture & Society,* 19 (1–2), URL: http://tcs.sagepub.com/cgi/content/abstract/19/1–2/17.

РОЛЬ ПОСТКОЛОНИАЛЬНОГО ДИСКУРСА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА И. БОБКОВА И Ю. АНДРУХОВИЧА, 1986–1996 гг.)

ВЕРА ГУРИНОВИЧ

Аннотация: В рамках данного исследования предпринята попытка анализа процесса формирования национальной идеи на постсоветском пространстве через изучение присутствия постколониального дискурса в творчестве украинского писателя Ю. Андруховича и беларусского философа И. Бобкова. Их творчество рассматривается как попытка осмысления себя, своей страны и нации через выявление применяемых в данных странах восточноевропейского пограничья колониальных и антиколониальных практик.

Ключевые слова: постколониальные исследования, постсоветские исследования, национальные движения, национализм как дискурс, пограничье, Юрий Андрухович, Игорь Бобков.

POSTCOLONIAL DISCOURSE IN THE NATIONAL IDEA FORMATION PROCESSES IN THE POST-SOVIET AREA (BASED ON THE WORKS OF I. BABKOЎ AND Y. ANDRUKHOVYCH, 1986–1996)

Abstract: The article reports on the analysis of the national idea formation processes during the post-Soviet period based on the postcolonial discourse in the works of the Ukrainian writer Y. Andrukhovych and the Belarusian philosopher I. Babkoй. Their works were interpreted as an attempt to conceptualize themselves, their countries and nations through discovering of the colonial and anti-colonial practices that are implemented in the area of East-European Borderland.

Keywords: Postcolonial Studies, Post-Soviet Studies, National Movements, Nationalism as Discourse, East-European Borderland, Y. Andrukhovych, I. Babkoй.

На пространстве восточноевропейского пограничья (страны Балтии, Беларусь, Украина, Молдова) во второй половине 1980-х годов на фоне всестороннего кризиса в СССР набирают силу движения за перестройку (в первую очередь, экономики) – Народные фронты. Эти движения выступали также за возрождение национальной культуры и языка, на основе чего на определённом этапе выдвигались требования независимости союзных республик (Центр по изучению…, 1991).

Анализ постсоветского развития стран данного региона бросает важный вызов современным исследованиям национализма. В тех странах, где национализм (как в виде стратегии самоидентификации, так и в виде политических практик) был достаточно сильным, он сыграл положительную роль в развитии гражданского общества и процессах демократизации властных институтов (Surzhko-Harneda, 2010),[1] опровергая тем самым предположения о несовместимости национализма и демократии (Schneck). Другой распространённый в западных странах научный подход (Kohn, 1945: 18–20, 329–331) к анализу национализма, выделяющий этнические (недемократические) и гражданские (демократические) формы данного феномена, на наш взгляд, также является неподходящим для анализа развития пространства восточноевропейского пограничья. Так, этнические, по данной классификации, национализмы Эстонии и Латвии функционируют в рамках демократизирующихся властных институтов и при формирующемся гражданском обществе. Тогда как гражданский, по формальным признакам, национальный проект официальной власти в Беларуси осуществляется в условиях авторитарного режима при очевидной слабости структур гражданского общества.

Более продуктивным в этом случае нам кажется подход постколониальных исследований,[2] который смог бы не просто описать национальные процессы в данных странах в категориях этнический/гражданский, недемократический/демократический, а объяснить их. В нашем исследовании мы хотели бы сосредоточиться на двух странах: Беларуси и Украине. В данных странах объединение большинства населения на основе единой национальной идеи (например, этнической по сути, антиколониальной по содержанию) является невозможным ввиду отсутствия разделяемых большинством населения национальных традиций, восприятия истории, языка и религии (Kuzio, 1999) (что во многом является результатом колониальных практик, применяемых ранее на данном пространстве).[3] Интересным в данном случае, на наш

[1] См. также более общие размышления на тему совместимости национализма и демократии Нодия, Национализм...

[2] Краткий обзор можно найти тут: Павлишин, Постколоніальна ...

[3] Анализ постколониальных и колониальных практик в данном пространстве можно найти в статьях И. Бобкова, интервью и статьях Ю. Андруховича, М. Рябчука.

взгляд, является постколониальный подход к формированию видения и определения нации. Именно его мы хотели бы исследовать на примере творчества Игоря Бобкова и Юрия Андруховича и представить в рамках конгресса.

Ситуацию подъёма "национальных движений" (движений за укрепление статуса национального языка, культуры, символов и истории) в данном регионе, на наш взгляд, необходимо рассматривать с точки зрения особенностей данного региона – восточноевропейского пограничья. В этом случае мы рассматриваем его через геополитический подход (Бреский и Бреская, 2008) как регион столкновения, пространство распространения, пространство границ двух больших нарративов – Запада и Востока. Под нарративом Запада мы в этом случае будем подразумевать нарратив "европейской модерности" как таковой, задающий опыт Западной Европы как универсальность (в частности, национальное государство как универсальная модель государства). У данной универсальности есть свой центр – Западная Европа – и своя периферия – Восточная Европа. Нарратив Востока – это нарратив "Российской империи", выраженный в проекте как Российской империи, так и СССР. У Империи также есть центр – Москва – и периферия, колонии – в нашем случае, часть Восточной Европы.

Таким образом, пространство восточноевропейского пограничья есть пространство пересечения нарратива "европейской модерности" в виде универсальных идей[4] и нарратива "Российской империи" как колониальных практик (Томпсан, 2009). При этом в конце XX века восточноевропейское пограничье пытается понять, сконструировать себя после формального краха проекта "Российской империи" и в условиях попытки переосмысления проекта "европейской модерности" (постмодерна), в том числе раскрытия его колониальной сущности. На наш взгляд, именно этот подход – рассмотрение данного пространства как пространства восточноевропейского пограничья, пространства столкновения колониальных практик – позволяет более точно анализировать происходящие процессы, раскрывая тем самым условия и предпосылки их возникновения.

Используя данный подход, национальные движения можно рассматривать как попытки достижения условий европейской универсальности в виде построения национального государства. Причины поражений, успехов и особенностей кроются в наследии колониальных практик Российской империи. Процессы "национализации" в этом случае могут выступать как антиколониальные или же постколониальные процессы. Данное разделение особенно хорошо рассматривает

[4] О влиянии европейских идей на периферии Европы см., например: К'ёсэў, 1999.

М. Павлишин в своей статье "Казаки на Ямайке: проявления постколониализма в современной украинской культуре" (Паўлішын). Антиколониальные процессы есть процессы, направленные на преодоление ситуации "угнетающий/угнетаемый" путём замены всего колониального на национальное. Таким образом, они пытаются подменить собой процессы колониальные. Возвращая всё то, что было "забыто" и стёрто, замолчано колониализмом, антиколониальные процессы тем самым повторяют, воспроизводят и консервируют созданные до этого колониальные структуры. Антиколониальные практики, как отмечает М. Павлишин, часто выглядят попыткой говорить от имени власти, пусть и новой.

Постколониальные процессы есть попытка осмысления колониальных практик как таковых (как властных практик) для познания себя, "формирования собственного сознания" творческим путём, через игру и карнавал, гротеск и преувеличение, а не путём отрицания и разрушения. Ироничность и игра с колониальными практиками сближают тем самым постколониализм и постмодерн как процессы, со скептичностью относящиеся к созданию универсальных идей, больших нарративов и проектов (в данном предложении речь идёт об общей характеристике постколониализма и постмодерна, а не об отношении постколониализма к национализму как таковому) и ориентированные скорее на современное состояние вещей и прагматизм.

В творчестве двух выбранных нами авторов – И. Бобкова и Ю. Андруховича – мы находим яркое проявление этих двух видов постколониальных практик. В творчестве Ю. Андруховича (см. ниже) преобладают практики описания политики колонизатора, ответных антиколониальных практик, их высмеивание, показ в контексте пародии и иронии, а также попытки помещения Украины на мировую карту, описание её как части мировой географии. В творчестве И. Бобкова (см. ниже) просматриваются скорее поиск себя и попытка описания ситуации как "здесь и сейчас", определения собственной традициии, отличительных черт в обход привычных колониальных или антиколониальных практик (как восточных, так и западных).

В рассматриваемый нами период Ю. Андрухович публикует свою первую книгу стихов "Небо и площади" (1985), сборник стихов "Экзотические птицы и растения" (1997), несколько рассказов и эссе в журналах и выпускает два своих знаковых произведения: роман страхов "Московиада" (Андруховіч, 2006) и повесть "Рекреации" (Андруховіч, 2006). "Московиада" повествует о приключениях одного украинского писателя, проходившего литературные курсы в столице Империи Москве. Главный герой становится свидетелем теракта в пивной и случайно

попадает на "кризисное" заседание высших чинов политбюро. Преследуемый сотрудниками КГБ, получив пулю в лоб, герой возвращается в поезде "домой" – в Киев. Описание приключений в Москве напоминает страшный сон, от которого хочется проснуться, всё является одновременно и абсолютно реальным, и абсолютно выдуманным, гротескным, ироничным. Юрий Андрухович в лёгкой манере передачи мыслей писателя раскрывает сразу несколько колониальных практик: положение культур периферий и культуры центра (сам факт прохождения курсов для талантов из провинции в столице), доводит до абсурда "преследование" писателя органами КГБ, их всезнающий характер. Своего апогея роман страхов достигает на "кризисном" заседании политбюро – карнавале, где определяются тактики сохранения союза, а именно тесной привязки периферий к центру путём экономической зависимости.

По признанию самого автора, книга является способом "сделать хоть что-то" в сложившейся ситуации (1992 год). Книга – это своеобразный ответ на ментальный выбор автора: Европа или Россия, Восток или Запад, попытка нахождения в России чего-то близкого и "не пугающего", неопасного для её нового соседа – независимой Украины (Андруховіч, личный блог).

В повести "Рекреации", написанной в сентябре-октябре 1990 года, автор во многом предвосхитил развитие событий 1991 года. Описание праздника Воскрешение Святого Духа, проходившего в одном юго-западном украинском городе Чертополь, заканчивается захватом "всего на свете" русскоязычными солдатами. Захват оказывается "умелой инсценировкой" главного режиссёра праздника.

В своих произведениях Ю. Андрухович через описание бытовых ситуаций раскрывает основные "спорные", острые, моменты современности. Его произведения есть одновременно и исповедь, и сон, и триллер, и карнавал, и шоу. Всеми этими приёмами он пользуется для точного раскрытия как колониальных, так и антиколониальных практик. Рассказывая про тёмный, серый и ленивый украинский народ, про трезубец, выцарапанный на стенке в туалете, про "Великую Империю" и "Великую Державу" со столицей в Москве, он "рисует" на карте мира самостоятельную страну Украину.

Игорь Бобков в рассматриваемый нами период также издаёт свой первый сборник поэзии "Солюкс Рекс" (1992), за который в 1993 году получает премию "Гліняны Вялес". Стихи, вошедшие в данный сборник, представляют собой описание поиска автором места "Самотного короля" в окружающем мире, во многом напоминая поиск дома, пристанища, своего места. Автор часто обращается к метафоре сна как бытия, бытия как сна.

В этот период автор принимает участие в возрождении газеты "Наша Ніва", а также публикуется в ней (как под своим именем, так и под псевдонимом). В этой газете выходят как его стихи, так и философские эссе. Именно в последних практики постколониализма, на наш взгляд, проявляются особенно ярко в форме поиска местонахождения как себя, так и беларусского общества как такового. Место это описывается автором как состояние "между", состояние на руинах. И вызов этого состояния есть не возрождение – как новое строительство на руинах (определенные антиколониальные практики, возведение нового на месте рухнувшего старого), – а их понимание, объяснение, "попытка остаться здесь и сейчас – среди руин".

В опубликованных в "Нашей Ніве" отрывках "Менскай оперы" (Наша Ніва, 1993) у И. Бобкова можно проследить и элементы игры с колониальными практиками в виде попытки представить историю по-другому, воображая, как было бы, если бы Беларуси удалось удержать свою независимость и развиваться вне российской имперской парадигмы.

Начиная с 1995 года, в изменённой "Нашай Ніве", И. Бобков начинает вести авторскую колонку, в которой пытается описать новую общественно-политическую ситуацию в независимой республике. В 1996 году И. Бобков начинает выпуск журнала "Фрагменты" (Фрагменты…, 1996–1997), а в редакторском предисловии к выпуску №1–2 1997 года провозглашает смерть беларусского народа.

Роль творчества И. Бобкова в формировании национальной идеи на этом этапе, на наш взгляд, заключается в постколониальных практиках осмысления современного месторасположения, описания и понимания ситуации здесь и сейчас, в попытке сделать это с помощью иной традиции, которую беларусской культуре ещё предстоит приобрести (Наша Ніва, 1992).

В конце нашего исследования мы перефразируем мысль М. Павлишина о том, что процессы, практики формирования национальной идентичности в выбранных нами странах нельзя назвать постколониальными. Можно выделить лишь некоторые попытки таковых, которые, как мы надеемся, смогут помочь обществам обеих стран найти и обозначить себя в современном постмодерном мире.

Библиография

1. Андруховіч, Ю. (1997). *Екзотичні птахи і рослини.* Ивано-Франківськ.

2. Андруховіч, Ю. (2006). *Уводзіны ў геаграфію: паэзія, проза, эсэістыка*. Пер. з украінскай. Мінск: Логвінаў.

3. Андруховіч, Ю. *Личный блог.* URL: http://andruhovych.info/content/page/58/

4. Бабкоў, І. М. (1992). *Solux Rex.* Мінск: Мастацкая літаратура.

5. Бреский, О. и Бреская, О. (2008). *От транзитологии к теории Пограничья. Очерки деконструкции концепта “Восточная Европа”.* Вильнюс: ЕГУ.

6. К’ёсэў, Аляксандр (1999). “Самакалянізаваныя культуры”, *Фрагменты,* №1–2: 217–228.

7. *Наша Ніва* (1992). Супроць Адраджэння, №9.

8. *Наша Ніва* (1993). Mienskaja opera. №18, 1993.

9. *Небо і площі: Поезії* (1985). Київ: Молодь.

10. Нодия, Г. *Национализм и демократия: национальный компонент демократии.* URL: http://www.geocities.com/abkhazia_dream/public/20.htm

11. Павлишин, М. *Постколоніальна теорія і критика.* URL: http://vpered.wordpress.com/2009/10/08/постколоніальна-теорія-і-критика

12. Паўлішын, М. “Казакі на Ямайцы: праявы посткаланілізму ў сучаснай украінскай культуры", *Материалы по курсу "Теория пограничья".*

13. Томпсан, Э. (2009). *Песняры імперыі: расійская літаратура і каланіялізм.* Пер. з англ. мовы. Мінск: Медысонт.

14. *Фрагменты філязофіі, культуралёгіі, літаратуры* (1996–1997). Цэнтр Эўрап. супрацоўніцтва “Эўрафорум”. Мінск.

15. Центр по изучению межнациональных отношений, Институт этнологии и антропологии АН СССР (1991). *Гражданские движения в Белоруссии.* Москва: ЦИМО.

16. Kohn, H. (1945). *The Idea of Nationalism.* Macmillan: New York.

17. Kuzio, T. (1999). “Nation and State Building, Historical Legacies and National Identities in Belarus and Ukraine: a Comparative Analysis”, *Canadian Review of Studies in Nationalism,* vol. XXVI. Nos.1–2: 69–90.

18. Schneck, S. *Nationalism and the Problem of Democracy: A Response to Professor Nodia.* URL (доступ 18.05.2008): http://www.crvp.org/book/Series04/IVA-7/chapter_vi.htmhttp://www.kremlin.ru/text/appears/2007/11/150256.shtmlhttp://www.kremlin.ru/text/appears/1999/12/59568.shtmlhttp://www.nmnby.org/pub/0707/31m.html

19. Surzhko-Harneda, L. (2010). “Liberal nationalism, nationalist liberalization, and democracy: the cases of post-Soviet Estonia and Ukraine”, *Nationalities Paper,* 38, 5: 623–646.

АД (НУТРЫ)МОЎНЫХ ПРАБЛЕМАЎ ДА ПРАБЛЕМАЎ МОВЫ (ГЛЁТАПАЛІТЫЧНЫ ПАДЫХОД ДА РАЗУМЕНЬНЯ МОЎНАГА РОЗНАГАЛОСЬСЯ Ў БЕЛАРУСІ)

УЛАДЗІСЛАЎ ІВАНОЎ

Анатацыя: Нутрымоўныя праблемы беларускай мовы ў кантэксьце дамінаваньня рускай мовы, як мовы ўладнай эліты, засталіся без вырашэньня і перакінуліся ў праблему мовы – яе сяньняшні заняпад і магчымае выміраньне заўтра. Праз глётапалітычны аналіз (напр. праз пасярэдніцтва такіх крытэраў, як фэмінізацыя мовы, ужываньне дыялектызмаў, распрацаванасьць спэцтэрміналёгіі і інш.) удаецца выразна зразумець ня толькі моўнае рознагалосьсе двух варыянтаў мовы – тарашкевіцы і наркамаўкі, але і палітычныя мэханізмы маргіналізацыі і выцісканьня беларускай мовы з публічнага поля.

Ключавыя словы: Глётапалітыка, сацыялінгвістыка, моўная палітыка, тарашкевіца, наркамаўка, выпрацоўка кампрамісу.

FROM INTRA-LINGUISTIC PROBLEMS TO THE PROBLEMS OF LANGUAGE (GLOTTOPOLITICAL APPROACH TO UNDERSTANDING THE LINGUISTIC CONFLICT IN BELARUS)

Abstract: The internal problems of the Belarusian language in the context of the Russian language domination among the ruling elite were left without solution and spread to the problem of the language – its current decline and possible extinction tomorrow. By employing glottopolitical analysis (for example, such criteria as language feminization, the use of dialecticisms, the development of scientific vocabulary, etc.) we can clearly understand not only the linguistic conflict between the two versions of the Belarusian language – taraškievica and narkamaйka, but also the political mechanisms of marginalization and exclusion of the Belarusian language from the public sphere.

Keywords: Glottopolitics, Sociolinguistics, Language Policy, Taraškievica, Narkamaйka, Search for Compromise.

Напачатку варта ўдакладніць досыць агульнае пасланьне назвы тэмы. Калі казаць проста і сьцісла, то маецца на ўвазе тое, як нутрымоўныя праблемы (правапіснае рознагалосьсе, недасканаласьць правапісу і пад.) з цягам часу становяцца вонкавымі, агульнымі, ідэалягічнымі, палітычнымі, і вядуць ня толькі да крызы граматыкі, а да крызы мовы наагул, да заняпаду мовы. У выніку мы маем справу з праблемай беларускай мовы і ейнай спрычыненасьцю да рэчаіснасьці.

Шмат напісана працаў мовазнаўчага кшталту пра заняпад беларускай мовы ўчора і сёньня. І амаль адсутнічае зладжаны паліталягічны, глётапалічыны падыход да пытаньня. А гэты падыход сёньня якраз і патрэбны, бо беларуская мова, як, дарэчы, любая іншая мова, даўно ўжо стала аб'ектам іншых дысцыплінаў (этналёгіі, гісторыі, сацыялёгіі, паліталёгіі, палітыкі і г. д.). У межах глётапалітычнага падыходу (***glottopolitique*** – панятак, які ахоплівае ня толькі сацыялінгвістычны аналіз мовы, але таксама палітычны, усе відавочныя і прыхаваныя формы ўплыву грамадзтва і палітыкі на мову; панятак, уведзены ва ўжытак францускімі сацыялінгвістамі Ж.-Б. Марсэлезі і Л. Геспэнам)[1] мы якраз і паспрабуем накідаць асноўныя развагі палітоляга аб моўнай праблеме ў Беларусі. Такім парадкам, *глётапалітычнасьць* ці *глётапалітыка* ахоплівае ня толькі мовазнаўчы падыход, але ў дадатак падыход палітычны і ідэалягічны. Нас цікавіць ня толькі тое, чаму, напрыклад, пішацца літара “э” у слове “фэмінізм” у адным варыянце мовы і літара “е” у другім, а і тое, чаму дадзенае рознагалосьсе застаецца і мае сэнс, не зважаючы на новую ўніфікацыю і рэфармаваньне мовы ў 2009 годзе, і тым больш, не зважаючы на нашыя моўныя і эстэтычныя густы. Чаму пэўная частка беларускамоўных працягвае пісаць на тарашкевіцы, а іншая на наркамаўцы? Чаму застаецца гэты прынцыповы падзел на праграму-максымум (тарашкевіца) і праграму-мінімум (наркамаўка, школьны правапіс)? Чаму значная частка ўчорашніх *тарашкевічанцаў* перайшла на школьны правапіс? І чаму беларуская мова дыяспары застаецца адданай тарашкевіцы? Няма сумневу, што на ўсе гэтыя пытанні магчыма адказаць, выкарыстоўваючы палітычны, глётапалітычны аналіз. Дадзены аналіз прапануе вылучыць і разгледзець агентаў і інстанцыі моўнага поля, і узаемадачыненьні моўнага пляну. Нас цікавяць глётапалітычныя сілы пэўнай краіны: інстытуты, газэты, партыі, рухі, асобныя палітыкі, інтэлектуалы, пісьменьнікі, мовазнаўцы, і іх пазыцыя. Іх умоўна можна падзяліць на структуры ці *інстанцыі нормы і антынормы* (кафедры беларускай мовы/Архэ). Таксама існуюць *інстанцыі актыўныя і пасыўныя.* Так, ТБМ імя Ф. Скарыны альбо Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы –

[1] J.-B. Marcellesi et L. Guespin.

прыклады “актыўнай” інстанцыі, прыкладам “пасыўнай” інстанцыі ці пасыўнага агента глётапалітыкі можна назваць пэўных індывідаў, пэўныя групы, калектывы (тэатральныя трупы, супрацоўнікі музэя, радыё, выдавецтва; яшчэ часта падчас спрэчак моўнага кшталту спасылаюцца на пэўныя вёскі, пэўныя рэгіёны, дзе захавалася мова, пэўная гаворка, якая лічыцца прыбліжанай да літаратурнай асновы). Ва ўмовах Беларусі просты грамадзянін таксама можа быць пасыўным агентам моўнага ці глётапалітычнага поля, але з узмацненьнем рускага аднамоўя беларусы губляюць гэтую здольнасьць, кампэтэнцыю. Таму нас у межах глётапалітытычнага аналізу ў беларускім кантэксьце цікавяць перадусім:

1. **Інстытуты нормы і антынормы (альбо нормы і альтэрнатывы):** Акадэмія навук з аднаго боку, і калектывы “Нашай Нівы”, “ARCHE” ці суполкі беларускай дыяспары – з другога.

2. **Актыўныя і пасыўныя інстанцыі:** ТБМ, Акадэмія навук, розныя інстытуты і кафедры бел. мовы, калектывы беларускамоўных часопісаў і выдавецтваў, як актыўныя інстанцыі; пісьменьнікі, інтэлектуалы, пэўныя альтэрнатыўныя суполкі, а таксама ARCHE, як пасыўныя інстанцыі.

Праз прызму глётапалітыкі, праз прызму розных, часта антаганістычных пазыцыяў і падыходаў, выразна бачны палітычны, ідэалягічны кампанэнт канфлікту, рознагалосьсе, якое ня бачнае ў сацыялінгвістычным аналізе. Так, сацыялінгвістычны аналіз патлумачыць, што “**э**” у слове фэмінізм – адзнака тарашкевіцы, а “**е**” у гэтым жа слове – наркамаўкі, але гэты падыход не патлумачыць гісторыі і перадгісторыі гэтага слова, не скіруе ўвагі на тое, чаму паўстала рознагалосьсе, адкуль яго карані, ігэтак далей. Сацыялінгвістыка не патлумачыць, што “**е**” была зьмененая, навязнаная на “**э**” гвалтоўна, яна не пакажа ўсёй гісторыі змаганьня за мову, дэбаты і кур’ёзы, якія паўставалі падчас змаганьня. Тады як глётапалітычны аналіз ахоплівае такія аспэкты і чыньнікі, як ідэалёгія (адначасова вельмі адрозныя бакі і формы ідэалягічнага: сьвецкасьць, фэмінізм, каляніялізм і пад.), эстэтыка, палітыка. Глётапалітычны падыход раскрывае нам дасюль завуаляваныя канфлікты, тэндэнцыі, разрэзы, якія ня могуць быць узьнятыя сацыялінгвістыкай. Так, глётапалітычны падыход ня толькі канстатуе, але і тлумачыць прычыны той ці іншай зьявы. Напрыклад, сучасныя беларускія палітыкі канстатуюць неверагоднае зьмяншэньне колькасьці беларускамоўных за апошняе дзесяцігодзьдзе, пераносячы адказнасьць за гэтае зьмяншэньне на натуральнасьць зьявы, нібы размова йдзе пра кліматычныя заканамернасьці. Глётапалітычны падыход якраз і тлумачыць, што тая ці іншая зьява – гэта заўсёды вынік пэўнай палітыкі ці ейнай адсутнасьці. Мова, як ніякая іншая зьява, залежыць

ад палітычнага, ад волі заканадаўцы, таму заняпад мовы, тым больш, дзяржаўнай мовы – вынік пэўнай палітыкі, а не стыхійнай бяды.

Так, напрыклад, глётапалітычны аналіз агентаў і інстанцыяў моўнага поля, а таксама аналіз ідэалёгіяў моўных канфліктаў дапамог намаляваць наступную схему (гл. ніжэй). Пяць пунктаў (эстэтыка, фэмінізм, сьвецкасьць, каляніялізм, спэцтэрміналёгія) зьяўляюцца пэўнымі крытэрамі спрычыненасьці, актыўнасьці і ўжываньня таго ці іншага стандарту мовы рознымі агентамі і інстытутамі.

Разрэз моўнай рознагалосьсы ў Беларусі (прыклады):

Наркамаўка
(праграма-мінімум)

↕

1. Эстэтыка: прыгожае пісьменства і стандарт мовы
2. Фэмінізм: фэмінізацыя Nomina agentis (прэзідэнт/прэзідэнтка)
3. Сьвецкасьць: як перадаецца рэлігійная лексыка (бог/ Бог і пад.)
4. Праз прызму каляніялізму: ступень русіфікацыі і/ці аўтэнтычнасьці
5. Ступень распрацаванасьці спэцтэрміналёгіі ў тарашкевіцы і наркамаўцы

Тарашкевіца
(праграма-максымум)

На прыкладзе такой тэмы, як фэмінізацыя *Nomina agentis* беларускай мовы, выразна бачна, як з пытаньня выключна нутрымоўнага яна пераўтварылася не без уплыву ідэалягічнага (*русіфікацыя*) і вонкавага (*зноў жа чыньнік рускай мовы*) ў вялікае пытаньне ці нават праблему беларускай мовы. Пад уплывам рускай мовы натуральная фэмінізацыя зьнікла ў беларускай мове, саступіўшы месца стылістычнай норме мовы суседскай. Адсюль і паняткі "праграмы-мінімуму" (адкрытая ўплыву наркамаўка, якая мінімальна захоўвала спэцыфіку мовы і, напрыклад, адмовілася ад натуральнай фэмінізацыі) і "праграмы-максымуму" (тарашкевіца, якая максымальна прытрымлівалася клясычнага правапісу і нормаў, канонаў дыялектных).

Такім парадкам, глётапалітычны падыход ня толькі вылучае асноўныя бакі, асноўных актараў моўнага і сацыяльнага поля, але і прапануе шырокі спэктар тлумачэньняў паходжаньня дадзенай праблематыкі на ўзроўні як аб'ектыўным, навуковым, шматдысцыплінарным, так і публіцыстычным, простым. Адсюль беларуская мова ці ейныя праявы як у тарашкевіцы, так і ў наркамаўцы, як асноўны інтарэс нашага дасьледаваньня, мае трывожную дынаміку разьвіцьця на сучасным этапе. Дынаміку, паслабленную ня толькі стандартным рознагалосьсем, але перадусім палітычнай абыяка-

васьцю ці ігнараваньнем уладнымі і каляўладнымі элітамі Беларусі моўнага пытаньня. У выніку чаго мінімальныя праблемы сталіся максымальнымі, калі пад пагрозай апынуўся ня проста ўзровень разьвітасьці і спрычыненасьці мовы да сучаснага, але моўная кампэтэнцыя грамадзянаў, то бок, само існаваньне мовы наагул.

КАМУНІКАЦЫЙНАЯ СТРАТЭГІЯ СМІ ВА ЎМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ Ў БЕЛАРУСІ

ПАЛІНА МАСЛЯНКОВА

Анатацыя: Прадметам даследавання з’яўляюцца прэцэдэнтныя феномены ў тэкстах беларускіх газет. Суцэльная выбарка праводзіцца ў двух беларускамоўных і двух рускамоўных выданнях за 1991, 2001, 2011 гады. Абраны перыяд і метад суцэльнай выбаркі дазваляюць прааналізаваць дынаміку звароту да прэцэдэнтных феноменаў, іх якасны і колькасны склад, моўную і культурную прыналежнасць ва ўмовах несіметрычнага білінгвізму і мульцікультуралізму ў Беларусі.

Ключавыя словы: прэцэдэнтныя феномены, камунікацыйная стратэгія, білінгвізм, беларускія СМІ.

COMMUNICATION STRATEGY OF MASS MEDIA IN THE CONTEXT OF BILINGUALISM IN BELARUS

Abstract: The subject of research is intertextual elements in the Belarusian newspaper texts. The continuous sample is taken in two Belarusian and two Russian-language newspapers for 1991, 2001, and 2011. The chosen period and method of continuous sample allows analysing the dynamics of references to the intertextual elements, their qualitative and quantitative composition, linguistic and cultural identity in asymmetrical bilingualism and multiculturalism in Belarus.

Keywords: Intertextuality (precedent phenomena), Communication Strategy, Bilingualism, Belarusian Media.

Моўная сітуацыя ў Беларусі на сённяшні дзень характарызуецца незбалансаваным беларуска-рускім двухмоўем, дзе большасць грамадзян і грамадскіх устаноў аддае перавагу рускай мове, пра што сведчаць шматлікія публікацыі даследчыкаў (*Иванова і інш., 1998; Лукашанец, 2009; Булыко и Крысина, 1999*). У гэтай няпростай сітуацыі ў няроўных умовах існуюць як рускамоўныя, так і беларускамоўныя выданні.

Для выяўлення і тыпалогіі камунікацыйных стратэгій СМІ ва ўмовах білінгвізму ў Беларусі былі абраны 4 газеты – дзве рускамоўныя ("СБ: Беларусь сегодня", "БелГазета") і дзве беларускамоўныя ("Звязда", "Наша ніва"). Для аналізу былі ўзяты папулярныя газеты рэспубліканскага маштабу, дзве з якіх дзяржаўныя ("СБ: Беларусь сегодня", "Звязда") і дзве недзяржаўныя ("БелГазета", "Наша ніва"). Такая выбарка бачыцца рэпрэзентатыўнай, паколькі адлюстроўвае не толькі білінгвістычную, але і светапогляд на біпалярную сітуацыю ў краіне.

Прадметам даследавання сталі **прэцэдэнтныя феномены** – культурна значныя і агульнавядомыя імёны, тэксты, сітуацыі, выказванні, да якіх неаднаразова звяртаецца ў маўленні тая ці іншая лінгвакультурная супольнасць і ўжывае іх у згорнутым, спрошчаным значэнні. Напрыклад, у артыкуле *"Па слядах Івана Грознага"* прэцэдэнтнае імя рускага цара ўжываецца ў значэнні сыназабойцы, а ў артыкуле *"Афрыканская Венецыя"* распавядаецца пра афрыканскую вёску на па́лях сярод вады. Так, у маўленні часта *Няміга* ўжываецца ў сэнсе небяспечнага натоўпу людзей і панікі, а *1937 год* стаў сінонімам жорсткіх рэпрэсій.

Прычыны звароту журналістаў да прэцэдэнтных феноменаў тлумачацца жаданнем прыцягнуць увагу чытача і ўсталяваць з ім кантакт, апелюючы да агульнага культурнага грунту. Камунікацыйныя стратэгіі журналістаў розняцца ў залежнасці ад таго, да якога пласта прэцэдэнтнасці ён/яна апелююць: нацыянальнага (рускага або беларускага), рэгіянальнага ці сусветнага. Вось прыклады прэцэдэнтных загалоўкаў з чатырох даследаваных газет за 2011 год, якія ілюструюць агульную карціну ўжывання прэцэдэнтных феноменаў у беларускіх выданнях:

"СБ: Беларусь сегодня"	**"БелГазета"**	**"Звязда"**	**"Наша ніва"**
Дорога уха к обеду	*К нам едет кредитор*	*Мароз і сонца, дзень цудоўны...*	*"Егіпет Сёння": За кулісамі адной "рэвалюцыі"*
Сельдь карпу не товарищ	*И вновь продолжается бой*	*Не пакідайце ж мовы нашай...*	*Мінскія міліцыянты раскрылі крадзеж машыны па метадзе Шэрлака Холмса*

“СБ: Беларусь сегодня”	“БелГазета”	“Звязда”	“Наша ніва”
Восторг — дело тонкое	*Что кот грядущий нам готовит?*	*Тчэ, не забыўшыся, рука...*	*Ты кінула. Расія перанакіравала беларускую нафту ў марскія парты*
Спасите наши уши	*И укусят за бачок*	*Дарогі, якія мы выбіраем*	*За нашу і вашу свабоду — ідзе суд над грамадзянамі Расіі з Плошчы*

У табліцы прыведзены найбольш характэрныя прыклады, якія ўжываюцца ў тым ці іншым выданні. У “Савецкай Беларусіі” часцей за ўсё гэта трансфармаваныя прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы, цытаты ці назвы прэцэдэнтных тэкстаў з рускай літаратуры або савецкага кінематографу. У той самай стылістыцы працуе “БелГазета”, але ў рэпертуары журналістаў гэтага выдання часта сустракаюцца адсылкі да сучасных беларускіх культурных рэалій (напрыклад, загалоўкі кшталту *“Верым! Можам! Не паможа!”,“Саня останется с нами”* і інш.). Газета “Звязда” таксама звяртаецца да класічнага акадэмічнага дыскурсу, да цытат з творчасці беларускіх класікаў, а таксама рускіх паэтаў, прычым у перакладзе на беларускую мову ў форме калькі. “Наша ніва” больш багата аперуе прэцэдэнтнымі феноменамі, чэрпаючы як з беларускіх нацыянальна прэцэдэнтных тэкстаў і рэалій, так і з агульнаеўрапейскага кантэксту.

У загалоўках журналісцкіх матэрыялаў часцей выкарыстоўваюцца прэцэдэнтныя тэксты і выказванні ў трансфармаваным выглядзе: *“У джазе толькі <u>Гамсун</u>”, “Той дзень, калі ўпала <u>сцяна</u>”, “<u>Лявон Вольскі</u> мяняе прафесію”* і г. д. Найбольш гнуткай фрэйм-структурай для падзейнай інфармацыі публіцыстычнага дыскурсу стаўся прэцэдэнтны тэкст “Хрыстос прызямліўся ў Гародні” Уладзіміра Караткевіча: Доктар Хаўз прызямліўся ў Гародні, Хрыстос прызямліўся на пляжы, АЭС прызямліцца на Гарадзеншчыне? Гарадзенскія чыноўнікі зноў не далі “прызямліцца Хрысту ў Гародні”.

У даследаваным матэрыяле намі былі знойдзены прыклады наступных трансфармацый:

1. Вар’іраванне семантыкі прэцэдэнтнага выказвання: а) буквалізацыя: *ВІАГРА: “Нам бы ноч прастаяць, ды дзень пратрымацца” – развражаў Мальчыш-Кібальчыш, разглядаючы ў душы сваю “ваенную тайну”*; б) двайная актуалізацыя: *“Па БТ пакажуць фільм "Катынь" Анджэя Вайды. Нешта вялікае ў лесе здохла”.*

2. Змена лексічнага складу прэцэдэнтнага выказвання: а) сінанімічная субстытуцыя: *“Не ўсё кату ў кайф”, “Людзі на дрыгве”;*

б) антанімічная субстытуцыя: *“Росквіт Азіі”;* в) тэматычная субстытуцыя: *“Хіба на нумар той можна забыцца?”;* г) паранімічная субстытуцыя: *“Былое і дупы”, “Мытная опера”;* д) дэнататная субстытуцыя: *“Голас мадэратара ў пустэльні”;* е) лексічная субстытуцыя: *“Всё смешалось в доме Лукашенко”.*

3. Граматычнае вар’іраванне структуры прэцэдэнтнага выказвання: *“А ці будзе хлопчык?”*

4. Колькасная змена кампанентнага складу прэцэдэнтнага выказвання: а) імплікацыя: *“Леаніды вяртаюцца...”, “Не ўсё тое золата...”;* б) эксплікацыя: *“Вялікі брат” ад МТС, “Патынсан. Зазірне сонца і ў яго аконца”.*

5. Сінтаксічнае вар’іраванне: *“Гадо можна больш не чакаць”, “Усё паранейшаму, нават імёны не змяніліся”, “Не кожны мост дацягнецца да іншага берагу Віцьбы”.*

Розныя віды трансфармацый выказванняў найчасцей спалучаюцца: *Станем мурам глямурным* (лексічная субстытуцыя ўскладнена фанетычным падабенствам з папярэднім кампанентам), *Сцягі з-над Нёману* (лексічная субстытуцыя з імплікацыяй). Найбольш частотнымі з’яўляюцца прыёмы змены лексічнага складу і сінтаксічнай структуры прэцэдэнтнага выказвання. Намі не было выяўлена асобных відаў граматычных і сінтаксічных трансфармацый, такіх як нейтралізацыя граматычнага значэння, унутрымадэльнае і міжузроўневае сінтаксічнае вар’іраванне. Аднак у сучасным беларускамоўным публіцыстычным дыскурсе назіраецца адметны від квазіцытацый – пераклад расійскіх прэцэдэнтных выказванняў на беларускую мову ці, часцей за ўсё, на трасянку: *“Месца сустрэчы змяніць нельга”, “Прамень святла ў цёмным царстве”, “Уновь прадалжаецца бой!”.*

У працэсе даследавання было заўважана, што прадзяржаўныя газеты вельмі асцярожна звяртаюцца да рэсурсаў прэцэдэнтнасці, у той час як незалежныя выданні даволі смела абыходзяцца не толькі з класічным наборам імёнаў і цытат, але і з сучасным культурным матэрыялам, што паступова набывае статус прэцэдэнтнага.

Папярэднія вынікі паказваюць, што рускамоўныя СМІ значна радзей апелююць да беларускага культурнага грунту, чым беларускамоўныя выданні. Аўтары беларускамоўных выданняў у большай ступені кіруюцца нацыяцэнтрычнай стратэгіяй камунікацыі, у той час як рускамоўныя газеты, баючыся камунікацыйнай паразы, імкнуцца да ўжывання сусветнага, а часцей расійскага пласту прэцэдэнтнасці, што, адпаведна, адбіваецца на канструяванні чытацкай ідэнтычнасці. Такім чынам, беларускія СМІ на ўзроўні культурных алюзій знаходзяцца ў значнай ступені пад уплывам рускага культурнага поля.

Пілотная выбарка матэрыялу з выданняў 1991, 2001, 2011 гадоў паказвае, што зварот да культурна значных феноменаў у матэрыялах прэсы за дваццаць гадоў незалежнасці Беларусі расце ў геаметрычнай прагрэсіі і з’яўляецца адным з дзейных інструментаў канструявання ідэалогіі і нацыянальнай ідэнтычнасці. Матэрыялы 1991 года страцяць рытарычнымі пытаннямі, лозунгамі і дырэктывамі накшталт *“За беларускую мову – у суд”, “Грэчка – калгасная валюта”, “Ці пагражае нам голад?”* і г. д., у той час як цяпер загалоўкі такога кшталту можна сустрэць толькі на перадавіцах дзяржаўных газет. Гэта тлумачыцца зменай камунікацыйнай стратэгіі СМІ: раней увага і думкі чытача заваёўваліся гучным словам, цвёрдай фразай са спасылкай на ўрад або нейкі аўтарытэт, цяпер жа чытач з большай ахвотай звяртае ўвагу на ёмісты загаловак з алюзіяй на агульны культурны грунт, вядомае імя або сучасныя рэаліі.

Даследаванне яшчэ не скончана, таму пакуль няма дакладных лічбаў па ўжыванні прэцэдэнтных феноменаў тым ці іншым выданнем у той ці іншы перыяд, але ўжо можна з упэўненасцю сцвярджаць, што за дваццаць гадоў незалежнасці Беларусі камунікацыйная стратэгія СМІ стала больш дэмакратычнай, забаўляльнай, а ў складаных умовах незбалансаванага білінгвізму ўсё больш падпадае пад уплыў рускага культурнага поля.

Бібліяграфія

1. Іванова, С. Ф., Іваноў, Я. Я., Мячкоўская, Н. Б. (1998). *Сацыякультурная прастора мовы.* Мінск: Веды.

2. Лукашанец, Аляксандр (2009). “Сацыяльная стратыфікацыя беларускай мовы,” у Чумак Л. Н. (общ. ред.), *Язык и социум: материалы VIII Междунар. науч. конф., г. Минск, 5–6 дек. 2008 г. В 2 ч. Ч. 1.:* 36–40.

3. Булыко, А. Н., Крысина Л. П. (ред.) (1999). Типология двуязычия и многоязычия в Беларуси. Минск: Беларуская навука.

ВОСПРИЯТИЕ ЦЕННОСТЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННЫМИ БЕЛАРУСАМИ

АННА ПАВЛОВА

Аннотация: Проблема возрождения, сохранения и популяризации национальной культуры и языка является одной из важных для любого народа. Не являются исключением здесь и беларусы. Определение особенностей влияния таких агентов социализации, как семья, дошкольные учреждения, школа, СМИ, на воспитание личности с высоким уровнем национальной идентичности имеет немалое значение для анализа и объяснения социокультурных явлений в современном беларусском обществе.

Ключевые слова: национальная культура, агенты социализации, социальная оценка, идентичность, национальная общность.

PERCEPTION OF THE NATIONAL CULTURE VALUES BY MODERN BELARUSIANS

Abstract: The national culture and language represent value for any people; the features and originality of the nation are expressed through them. Definition of the influence of such socialization agents as family, preschool, school, mass media and others on raising an individual with a high national identity level is very important for the analysis and explanation of the cultural phenomena in the modern Belarusian society.

Keywords: National Culture, Agents of Socialization, Social Value, Identity, National Community.

Национальная культура и родной язык представляют огромную ценность для любого народа, через них проявляются особенности и самобытность нации. Определение особенностей влияния национальной среды на воспитание личности с высоким уровнем национальной идентичности имеет немалое значение для анализа и объяснения социокультурных явлений в современном беларусском обществе. Возрождение национальной культуры, сохранение её основных элементов, повышение авторитета среди населения – одна из главных задач государства, претендующего на сохранение самобытности и уникальности своей нации.

Весной 2010 года в Могилёвской области "Могилёвским институтом региональных социально-политических исследований" проведён опрос, в котором приняли участие 904 респондента в возрасте от 16 лет и старше. Они были отобраны по квотно-пропорциональной выборке, с учётом половозрастной структуры населения области, методом анкетирования. Изучение социальной значимости беларусской национальной культуры и языка в современном обществе помогает выработать представление о том, насколько сегодня действенны данные механизмы формирования национального самосознания.

Подавляющее большинство респондентов (85.4 %) полагают, что беларусскую культуру необходимо возрождать. Каждый десятый (11.7 %) высказал противоположную точку зрения. Многие участники исследования (Состояние и пути.., 2010), относя себя к представителям беларусской национальности, не считают необходимым и важным понимать и разговаривать на родном языке, уважать и сохранять традиции и обычаи предков, знать историю своего народа. Особенно характерно это для молодого поколения, становление которого происходило в условиях серьёзных трансформаций в политической и экономической сферах, переоценки культурных, нравственных, духовных, патриотических, религиозных и других ценностей общества, что было связано с распадом СССР и становлением независимости Беларуси.

В роли основных агентов национальной социализации личности чаще выступают СМИ (34.2 %) и школа (32.6 %). Так, каждый пятый респондент (20.4 %) приобщается к культуре и истории через художественные фильмы, которые транслируются средствами массовой информации; 17.6 % опрошенных основным источником знаний считают художественную литературу. Низкий информационный потенциал в процессе получения знаний о национальной культуре имеют такие важные для человека сферы межличностного общения, как семья (4.8 %) и работа (6.9 %).

Участникам социологического исследования предложили определить, что в их понимании означает беларусская национальная культу-

ра. Это позволило сформировать условный рейтинг культурных маркеров, которые, по мнению опрошенных, определяют уникальность беларусской культуры.

Так, 65.9% респондентов понимают под национальной культурой традиции народных праздников; 36.1 % в качестве главного культурного маркера определяют беларусский язык, такая точка зрения преобладает среди молодого поколения. Треть опрошенных связывают культуру народа с национальной кухней (30.5 %), национальной одеждой и её элементами (30.0 %). Практически каждый четвертый высказал мнение, что культура Беларуси проявляется в неповторимости народных песен (26.9 %) и ремёсел (24.9 %). Ещё 23.1 % считают, что уникальность культуры проявляется в народных сказках, легендах, преданиях. Беларусский танец как культурный маркер отметили 14.0 % опрошенных. Сельский образ жизни, то есть особенности ведения хозяйства и уклад жизни сельчан, выбрали 13.2 %. Такого мнения придерживается каждый пятый (22.3 %) житель села. Каждый десятый респондент (12.1 %) непременной частью национальной культуры считает музыку. Таким образом, в условном рейтинге среди маркеров национальной беларусской культуры безоговорочное лидерство принадлежит обычаям, сохранившимся и передающимся из поколения в поколение посредством народных праздников и традиций.

В ходе анкетирования более половины (65.8 %) отметили невысокий уровень знакомства с культурой народа Беларуси. И это при том, что 89.8 % опрошенных отнесли себя к представителям беларусской национальности. Вариант ответа "хорошо знаком" выбрал каждый четвёртый респондент (25.7 %). Чаще других такую уверенность демонстрировала молодёжь (38.4 %) и респонденты пенсионного возраста – старше 60 лет (37.8 %).

Предложение о введении в школе спецкурса по изучению беларусской национальной культуры с целью более глубокого знакомства с обычаями и традициями предков поддержали 62.9 % респондентов. Каждый пятый (19.6 %) придерживается противоположной точки зрения. Достаточно большое число человек (17.5 %) остались равнодушными к решению данного вопроса. Молодёжь (до 29 лет) не особенно желает получать такие знания в школе, среди них гораздо больше тех, кто высказался против, в сравнении с другими возрастными группами.

Школа является популярным источником, посредством которого жители Беларуси приобщаются к культуре и истории страны. Именно система школьного образования смогла бы способствовать большей популяризации национальной культуры среди подрастающего поколения и всего населения страны.

В отношении популяризации беларусского языка 62.6 % полагают, что его необходимо популяризировать и возрождать; не согласны с таким мнением 32.6 % респондентов. Воздержались от ответа на поставленный вопрос 4.8 %. Старшее поколение респондентов чаще склоняется к мнению о необходимости популяризации и возрождения национального языка. На вопрос социологической анкеты: "Хотели бы вы, чтобы ваши дети (внуки) использовали в повседневном общении беларусский язык?" – получены следующие ответы: количество как противников (16.5 %), так и сторонников (17.5 %) популяризации и широкого применения беларусского языка примерно одинаковое среди подрастающего поколения. Тогда как те, кто выбрал ответ "пусть сами решают", составили больше половины (66.0 %) от принявших участие в опросе.

Среди причин, по которым беларусский язык не имеет широкого распространения в повседневном общении, 28.2 % опрошенных назвали недостаточное использование беларусского языка в работе государственных учреждений. Тем самым отпадает необходимость его употребления работниками этих структур и посетителями. Ещё 26.9 % считают, что в советский период беларусский язык был вытеснен из повседневного общения языком межнационального общения – русским. По мнению каждого четвёртого (25.4 %), население стесняется разговаривать на беларусском языке. Чаще других такую точку зрения высказывали молодые люди до 29 лет. Незначительную роль семьи, ввиду отсутствия семейной культуры общения на беларусском языке, отмечает пятая часть опрошенных, ещё 15.8 % перекладывают ответственность на учебные заведения.

Популяризация беларусской национальной культуры должна затрагивать все слои населения, не может остаться без внимания и подрастающее поколение. Наиболее действенными методами популяризации беларусской культуры и языка среди детей и подростков взрослые считают показ мультфильмов и детских фильмов на основе беларусских сказок (41.8 %), а также посещение музеев и выставок (40.3 %). С ними солидарны и дети: смотреть мультфильмы и сказки согласны 37.7 %, а посещать музеи и выставки – 42.0 %. Среди самых непопулярных мер названы посещение спектаклей по произведениям беларусских авторов (12.4 %) и участие в школьных постановках по произведениям беларусских писателей (12.4 %). Менее привлекательными дети считают занятия народными танцами, песнями (16.7 %) и увеличение количества часов беларусского языка в саду и школе (16.0 %).

Несмотря на то что в Беларуси титульной нацией являются беларусы, нельзя не отметить низкий интерес основной массы граждан страны к национальной культуре и языку. Различные социально-демогра-

фические группы отличаются по восприятию традиционной культуры и её компонентов. Представители старшего поколения больше интересуются наследием предков и чаще высказываются за необходимость его популяризации, в сравнении с молодёжью. Для более широкого использования элементов национальной культуры в повседневной жизни и их актуализации гражданам необходима, в том числе, и более активная деятельность социальных институтов, таких как семья, СМИ, школа, вузы и др., которые в немалой степени влияют на национальную социализацию личности.

Библиография

1. *Состояние и пути повышения социальной значимости белорусской национальной культуры и языка* (2010). Могилевский институт региональных социально-политических исследований; № ГР 20100798; рук. темы Н.Е. Лихачёв, отв. исполн. А.В. Павлова. Могилёв.

МАДЭЛІ ТРАНСФАРМАЦЫІ БЕЛАРУСКАГА ТРАДЫЦЫЙНАГА ГРАМАДСТВА НА ПРЫКЛАДЗЕ З’ЯЎЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЦЯЛЕСНАГА СОРАМУ

ГЕНАДЗЬ СІВОХІН

Анатацыя: Артыкул прысвечаны пытанню гендарнага парадку, які характарызуецца наяўнасцю супрацьлеглых працэсаў, што вызначаюць сацыяльны статус мужчын і жанчын, размытасць іх культурных норм і роляў. Аўтарам актуалізуюцца пытанні пошуку гістарычных асноў фармавання гендарных суадносінаў у беларускай традыцыйнай культуры. У артыкуле, прысвечаным тэме мадэрнізавання гендарных роляў у беларусаў, аналізуецца праблема рэканструкцыі працэсу будавання новых суадносін “мужчынскага” і “жаночага” пад уплывам мадэрнасці.

Ключавыя словы: мадэрнасць, гендар, традыцыйнае грамадства, сацыяльны парадак.

MODELS OF TRANSFORMATION OF TRADITIONAL BELARUSIAN SOCIETY: A CASE OF EMERGENCE OF FLESHLY SHAME PHENOMENON

Abstract: The article focuses on the issue of gender order characterized by the opposite processes determining the social status of men and women. It actualizes the search for historical grounds of gender relations formation in the Belarusian traditional culture. The article on modernization of gender roles in the Belarusian culture analyses the problem of reconstruction of the process of creation of new relations of “male” and “female” under the influence of modernity.

Keywords: Modernity, Gender, Traditional Society, Social Order.

Дзейнік, на якім грунтуецца канструяванне гендару ў Еўропе ў мадэрнасць – гэта галіна прыватнага. Праблемнасць канструявання прыватнага паходзіць з пера-канструявання публічнага ў мадэрнасці, альбо, інакш, са з’яўлення ў мадэрнасці публічнага. І калі парушэнне традыцыйнай публічнасці ўплывае і на новастворанныя прыватныя стасункі, тыя пачынаюць пераважаць у сацыяльных стасунках паміж людзьмі. Найбольш яскрава гэта праявілася непасрэдна ў інтымных стасунках: “... фізічнае каханне трансфармавалася з эратызму ў сексуальнасць. ... Эратызм азначаў, што сексуальнае выказванне адбывалася праз дзею – выбар, падаўленне, узаемадзеянне. Сексуальнасць жа – гэта не дзея, а стан, пры якім фізічны акт кахання ёсць сам па сабе зразумелым пасьледкам, натуральным вынікам для людзей, якія маюць інтымныя стасункі адно з адным” (Сеннет, 2002: 13). Такім чынам вынікалі іншыя – новыя – гендарныя практыкі, а, значыцца, і новае разуменне, новае месца і значэнне гендару. У выніку паўстае падзел на прыватнае і публічнае. Гендар/пол становіцца сацыяльным і, у выніку, публічным, а не прыватным. Гендарныя практыкі ў мадэрнасці набываюць статус сацыяльнай дзеі; гэтак жа, як і астатнія сацыяльныя дзеі, яны маюць падпарадкоўвацца пэўным правілам, умоўнасцям і абмежаванням.

Публічнае можна вызначыць як мадэрнасны гарадскі праект, як тую сферу, дзе стасункі паміж асабовым ды безасабовым губляюць акрэсленую мяжу: стасункі паміж людзьмі набываюць рысы “апантанасці” асабовым фактарам за кошт менш асабовых “кшталту фільтру, які забяспечвае наша рацыянальнае разуменне соцыюму” (Сеннет, 2002: 10–11). Менавіта на абшарах гораду новае публічнае жыццё набывае рысы фармальнасці, г. зн. “абазначвае тыя сувязі супольнага і ўзаемных абавязкаў, якія існуюць паміж людзьмі, якія не звязаныя сямейнымі альбо асабовымі стасункамі; гэта хутчэй сувязі натоўпу, “народе”, дзяржавы, а не сямейныя сувязі альбо сяброўскія” (Сеннет, 2002: 10). У (вялікіх) гарадах паўстае недаацэнка стасункаў супольнасці раней незнаёмых людзей – чужаніцаў. Новая публічная сацыяльнасць вынікае як “акт узаемнага раскрыцця ўласнай самасці” (Сеннет, 2002: 11).

У мадэрнасць традыцыйная квазіпублічнасць – сацыяльная дзейнасць актараў, якая была накіравана вонкі, – становіцца чымсьці, што не мае сэнсу і саступае месца новай публічнасці, якая цяпер грунтуецца не на прэзентацыі, напрыклад, роду, а дзе асабістае цела становіцца галоўнай рэпрэзентантай. Гэта адбіваецца на ўсёй сацыякультурнай прасторы, перадусім на арганізацыі сацыякультурнай прасторы ў горадзе. Задачы новай сацыяльнай культуры – гэта змешванне і распушчэнне вонкавага і ўнутранага: з аднаго боку, ствараецца інтымнасць, якой традыцыя не ведала, але з другога – інтымнасць мае быць “празрыстай”.

Калі раней чалавека вызначалі галоўным чынам паводле яго сацыяльнага стану, полу, узросту, роду заняткаў, дык з прыйсцем новай эпохі ў Еўропе чалавека пачынаюць усведамляць не толькі як прадстаўніка пэўнай групоўкі (сацыяльнай, узроставай, палавой, прафесійнай і г.д.), але і як індывіда з уласцівымі індывідуальнымі рысамі (Ле Гофф, 2001: 127–128). Такім чынам, мы можам сцвярджаць, што прэмадэрнасная сацыякультурная арганізацыя, у тым ліку і ў Беларусі, не вызначалася існаваннем падзелу на публічную і прыватную прасторы (прынамсі, у сённяшнім разуменні гэтага слова), што можна (часткова) прасачыць пры аналізе мужчынскіх і жаночых сацыяльных роляў.

З'яўленне ў беларусаў публічнай прасторы, падзелу сацыяльнай прасторы на публічную і прыватную было павязана з мадэрнасцю. Найбольш відавочна гэты падзел праяўляецца праз з'яўленне цялеснага сораму, што ў прэмадэрнаснай культуры беларусаў можа быць прадэманстравана на аналізе зменаў у традыцыйным жытле, калі пад уплывам новых культурных узораў адбыліся значныя перамены як у інтэр'еры жыллёвай прасторы (вясковай і мястэчковай), гэтак і ў самім архітэктурным вырашэнні азначанай прасторы. Так, традыцыйнае двухкамернае жытло не мела ўнутранага падзелу (у сучасным разуменні). Усе спалі разам на поле. Там адначасова і займаліся сексам, пакуль астатнія "адпачывалі". У сярэдзіне – другой палове XIX ст. вылучаюцца інтымныя прасторы і з'яўляецца цялесны сорам, у выніку чаго адбыліся значныя змены і ва ўсім інтэр'еры дома. Замест полу з'яўляюцца асобныя ложкі, шафамі тэрыторыя хаты маркіруецца на зоны, дзе асобна "жылі" бацькі і дзеці.

Падзел з вычляненнем ды маркіраваннем зон уяўляецца ўласцівым мадэрнаснай традыцыі і вызначаецца тым, што "у размяшчэнні мэблі дакладна адбіваюцца сямейныя і сацыяльныя структуры часу. Тыповы буржуазны інтэр'ер носіць патрыярхальны характар – гэта сталовая плюс спальня" (Бодрийяр, 2001: 18). Такім чынам, вынікае прынцыпова новая маркіроўка прасторы з вызначэннем новай асі буфет – ложак. Больш відавочна рэарганізацыю жыллёвай прасторы як маркёра мадэрнізавання цялесных практыкаў маглі б прадэманстраваць змены ў самой хаце – вясковым/мястэчковым жытле. Адбывалася маркіраванне новай прасторы, вычляняліся зоны ў публічным экстэр'еры жыллёвай прасторы (гораду – ня-гораду), ствараліся новыя зоны і новы падзел у межах гэтых зон, у тым ліку ствараўся падзел на мужчынскія ды жаночыя "тэрыторыі адказнасці" ў межах гэтай прасторы. Мужчынскія і жаночыя зоны выдзяляліся праз "прымусовае" навязванне новых стандартаў адносна самых разнастайных аспектаў будзённага жыцця – ад маралі да гігіены (Platt, 2007: 758).

У выніку не толькі перайначвалася разуменне публічнасці і прыватнасці з прапісваннем туды цялесных практык, але ў новай гарадской традыцыі і прыватная прастора з традыцыйнымі прыватнымі цялеснымі практыкамі падпарадкоўвалася публічнасці (Platt, 2007: 757–758). Традыцыйна гэтыя змены ў арганізацыі інтымнай прасторы хаты звязваюць з правядзеннем рэформы па адмене прыгоннага права, у выніку якой адбыліся значныя эканамічныя змены передусім у ня-горадзе/хаце (але ў горадзе таксама). Эканамічны стан вяскоўцаў змяніўся, і яны займелі больш мажлівасцяў да добраўпарадкавання свайго жытла, сталі інакш арганізоўваць яго: не толькі будаваць коміны ў печках (на што звычайна звяртаюць увагу ў першую чаргу), але і інакш арганізоўваць саму прастору свайго жытла – і інтэр'ер, і экстэр'ер.

На нашу думку, аднак, звядзенне такіх глабальных зрухаў у прэмадэрнаснай хаце выключна да адмены прыгону і эканамічных складнікаў азначанай рэформы выглядае досыць нацягнутым. Прынамсі, "эканамічнае" жыццё хаты не магло так глабальна паўплываць на ўласцівыя беларускаму прэмадэрнаснаму грамадству традыцыйныя ўстаноўкі адносна вырашэння прасторавай арганізацыі (наваяўленага) інтымна-прыватнага ці публічнага асяродку. Калі ў вызначэнні прычын гэтых пертурбацыяў шукаць эканамічны складнік, тады варта метадалагічна грунтавацца на прапанаванай Луі Альцюсэрам (Althusser) ідэі пра ўзнаўленне сіл вытворчасці і разглядаць гэтыя змены ў хаце як мадэрнасны ўплыў гораду дзеля падпарадкавання ня-гораду з мэтай авалодвання новымі рэсурсамі (Althusser, 1970).

Такім чынам, мы можам канстатаваць, што гарадская публічная цялеснасць, пачынаючы з сярэдзіны XIX ст., актыўна распаўсюджваецца на не-гарадскі і не-публічны асяродак – на беларускую (местачковую і, асабліва, вясковую) хату, выцясняе традыцыйныя прэмадэрнасныя ўстаноўкі адносна праявы цялеснага ў публічным і прыватным і замяняе іх новай гарадской публічнасцю, якая імпліцытна ўключае ў сябе і новую гарадскую прыватнасць: "адначасова са змяненнем у стасунках індывіда з сям'ёй і соцыумам мяняецца і стыль дамавога інтэр'ера" (Бодрийяр, 2001: 20).

У выніку спробаў мадэрнаснага гораду распаўсюдзіць на хату свае стандарты там утваралася пэўная "публічная" прастора кшталту гарадской праз "стварэнне архітэктурна арганізаванай прасторы з выкарыстоўваннем сродкаў прафесійнай архітэктуры – рэгулярнасці, сіметрыі, рытму. Пры гэтым перадусім улічвалася перспектыўнае ўспрыняцце паселішча знутры" (Трацевский, 1989: 31). У выніку традыцыйная прэмадэрнасная арганізацыя жылой прасторы, якая

была арыентавана на прыстасоўванне да навакольнага атачэння, стала супрацьстаўляцца яму: ствараласся пэўная сістэма арганізацыі прасторы, якая б выводзіла хату на прынцыпова іншы прынцып маркіравання – публічнага і прыватнага.

Бібліяграфія

1. Бодрийяр, Ж. (2001). *Система вещей.* Москва: Рудомино.
2. Ле Гофф, Ж. (2001). *Средневековый мир воображаемого: очерки.* Москва: Прогресс.
3. Сеннет, Р. (2002). *Падение публичного.* Москва: Логос.
4. Трацевский, В. В. (1989). *История архитектуры народного жилища Белоруссии.* Минск: Вышэйшая школа.
5. Althusser, L. Ideology and ideological state apparatuses: notes towards an investigation. Marxists Internet Archive, URL (consulted 28.03.2009): http://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm
6. Platt, H. L. (2007). From Hygeia to the garden city: bodies, houses, and the rediscovery of the slum in Manchester, 1875–1910, *Journal of Urban History,* 33: 756–772.

БЕЛАРУССКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ? (ОТ БЕЛОРУССИИ К БЕЛАРУСИ)

ГАЛИНА ТУМИЛОВИЧ

Аннотация: До сих пор по проблеме беларусской идентичности нет ни единого подхода, ни общепринятой точки зрения. Для исследования беларусского случая мы должны прибегнуть как к концепции "идентичность как данность", так и к "идентичности как конструкции". Это позволит нам показать как фундаментальную роль беларусского языка, так и воздействие исторического, географического и геополитического факторов на содержание идентичности и способы её формирования. Данный анализ произведён именно в этом ракурсе с целью выделить причины, объясняющие беларусский случай.

Ключевые слова: идентичность, нация, государство, беларусскость, окраины, перекрёсток, граница, дебеларусификация.

BELARUSIAN IDENTITY: MYTH OR REALITY? (FROM BYELORUSSIA TO BELARUS)

Abstract: Up to now there has been neither a unified approach nor a commonly accepted view of Belarusian/Byelorussian national identity. In order to analyse the case of Belarus/Byelorussia we must use the concepts of both “identity as a given” and “identity as a construct.” This will let us shed light on the fundamental role played by the Belarusian/Byelorussian language, as well as the historical, geographical and geo-political forces that determined the content of the country’s identity and the way it was constructed. It is precisely this framework that we shall adopt for our analysis in order to elucidate the reasons behind the case of Belarus.

Keywords: Identity, Nation, State, Belarusianness, Outskirts, Crossroads, Border, De-Belarusification.

В рамках современных социальных наук беларусская тематика не представляется неактуальной, на первый план при этом выходит скорее недостаток известности работ беларусских исследователей за рубежом (что объясняется, прежде всего, недостатком публикаций на английском и французском языках), а не отсутствие интереса к ним. Среди наиболее актуальных проблем исследования неизменно выделяется беларусская идентичность, интерес к которой первоначально явился следствием, глубинным эффектом социально-политических потрясений начала 1990-х в Европе в целом.

Вместе с тем беларусская идентичность оспаривается и как реальность, и как концепт, т. е. до сих пор нет ни единого подхода, ни общепринятой точки зрения как на её определение, так и на сам факт её существования. В значительной степени это связано с самими терминами "идентичность", "нация", определение которых уже само по себе "является проблемой". Наряду с этим задачи исследования усложняют особенности и "отклонения" беларусского случая (прежде всего, сосуществование двух "национальных" языков и особая "отмеченность" менталитета беларусов наследием прошлых исторических периодов). Не следует сбрасывать со счетов и влияние глобализации, изменяющей сами понятия (концепты) границы и национальной общности. Наконец, данная проблематика вписывается в контекст европейского строительства/конструирования, характеризующегося "постнациональным" подходом, согласно которому национальная идентичность и национализм выступают чуть ли не синонимами.

Что касается конкретных подходов и концепций при изучении идентичности, то их можно свести к трём основным: идентичность как данность, идентичность как конструкция и, наконец, подход, предусматривающий объяснение каждого отдельного случая в его историческом контексте. Таким образом, для последнего нет национальной идентичности как таковой с точки зрения её универсальности: существует процесс формирования и оформления идетничности в каждом отдельном случае.

Несомненно, что исследователи, исходя из различных концепций, по-разному отвечают на вопрос о существовании беларусской идентичности. Так, например, в русле преобладающего подхода "идентичности как конструкции" (Richard, 2002: 253–255; Foundation…), о чём свидетельствуют, несомненно, сами работы и высказывания исследователей (в частности, в наиболее завершённом виде эта концепция отображена в монографии Т. Снайдера о реконструкции наций (Снайдэр, 2010)), беларусский случай можно резюмировать таким образом: поскольку в Беларуси ещё не сформировалась нация (в смысле модерная нация), то

не может быть и речи о существовании (национальной) идентичности. Наряду с этим тезисом утверждается, что беларусская идентичность существует, хотя и имеет ряд особенностей, а также то, что она всё ещё плохо определена и характеризуется незавершённостью.

С нашей точки зрения, при исследовании беларусского случая следует использовать элементы различных концепций. Так, "идентичность как данность" позволяет сосредоточить особое внимание на роли беларусского языка, тогда как "идентичность как конструкция" демонстрирует воздействие/влияние исторического и географического/геополитического факторов (наиболее распространенными идеями здесь являются идеи "пограничья" и "перекрёстка/границ" в Европе) на содержание идентичности и способы её формирования. Эти последние вопросы и находятся в центре современного дискурса по исследуемой проблематике.

Именно в таком ракурсе мы предлагаем наш анализ. Что касается способа представления материала, то мы выбираем исторический нарратив, который позволяет изучать причины, сформировавшиеся в ходе беларусской истории и во многом предопределившие современную ситуацию по проблеме идентичности.

Анализ следует начать с названия нашей страны в разных европейских языках на сегодня (Белоруссия и Беларусь, Vitryssland, Weissland, Baltorusija, Biélorussie, Belarus…), что уже во многом отражает особенности беларусского случая, во-первых. Во-вторых, такое разнообразие названий знакомит нас с позицией зарубежных исследователей, а также политиков и общественных деятелей, знающих ситуацию и утверждающих, что настоящее и будущее страны как суверенного государства вне его советского прошлого – в названии Беларусь.

Советское прошлое до сих пор рассматривается как отдельными исследователями, так и представителями общественно-политических кругов (подобная точка зрения нашла отражение, в частности, у польского политолога А. Каминского (Kaminski, 2004), прослеживается она и в высказываниях С. С. Шушкевича в работе "Неокоммунизм в Беларуси" (Шушкевич, 2002) как источник ответов практически на все проблемы современной Беларуси (в контексте исследуемой проблематики)). Особенно широко этот тезис был распространён в 1990-е годы. Не оспаривая очевидного негативного влияния советского периода в истории Беларуси в виде по сути тотальной дебеларусификации, тем не менее нельзя утверждать, что все особенности беларусского случая можно свести только к этому периоду. Следует обратиться непосредственно к истории, предшествующей беларусской, и прежде всего к почти 5-вековому периоду сосуществования беларусов в рамках одной государственности с литовцами и поляками (ВКЛ и Речь Посполитая), прежде чем искон-

но беларусские земли попали под власть Российской империи. В рамках определённой нами проблематики наиболее значительными неблагоприятными факторами для национальной идентификации беларусов являются следующие: 1) положение и роль беларусского языка; 2) возникновение и распространение стереотипа в отношении к высшему сословию (шляхте) как исключительно польскому. Первый из них, на наш взгляд, не вызывает вопросов: в этот период беларусский язык уступает место польскому в качестве государственного, польский язык со временем становится также языком культуры, литературы и образования, ему отдаёт предпочтение элита – шляхта; рамки беларусского языка сужаются до его использования среди крестьянства и мелкой шляхты, при этом, правда, он остаётся также долгое время языком богослужения в униатской церкви, не говоря уже о церкви православной (Richard, 2002: 38, 234–237; Снайдэр, 2010: 36–39, 41–45, 385). Однако повторим: он теряет свою роль в определяющих направлениях использования языка.

Второе положение, на наш взгляд, может быть резюмировано сдедующим образом.

Как известно, государственность ВКЛ и Речи Посполитой строилась на позиции шляхты. Иными словами, по Т. Снайдеру, раннемодерная нация здесь была нацией шляхты (Снайдэр, 2010: 39–45). Непризнание или игнорирование того факта, что высшее сословие имело этнически различное происхождение, привели к широкому распространению утверждения о том, что всё это многочисленное сословие – польское. (Этот тезис позже стал, по сути, доминирующим в польской историографии, среди исключений чуть ли не единственным примером был профессор Стефан Кеневич (Kieniewicz i Beauvois, 1986). Однозначно принят он был и в российской, затем советской историографии.)

Безусловно, само по себе определение всей шляхты Речи Посполитой как польской не лишено основания, если говорить о *польской государственности* и *польскоязычной культуре.* Однако укоренившийся стереотип о польской шляхте означал, на самом деле, упрощённое видение всех представителей этого сословия как поляков, не давая никакого шанса беларусам консолидировать на этой основе значительную часть общества в определённые судьбоносные исторические моменты, размывая в течение веков ощущение самосознания, не позволяя этому самосознанию выкристаллизоваться. Данный момент является одним из фундаментальных в рамках нашего исследования применительно к означенному периоду, так как современные беларусы – в большинстве своём потомки тогдашнего крестьянства и многочисленной мелкой шляхты (*вся шляхта к концу XVIII века составляла от 5 до 10 % насе-*

ления, в числе которой мелкая шляхта – 95 %![1]) – были лишены в силу данного стереотипа большей части своего наследования.

В XIX–XX веках речь шла лишь о смене влияний: вместо польского пришло русское, и оба они считались взаимоисключающими, и нигде – кроме фольклора и бытовых сценок крестьянской действительности – не было места для беларусскости.

Достаточная изученность исследуемой проблематики советского периода, а также физические рамки данной работы не позволяют нам остановиться на нём подробнее.

Итогом данного исследования является то, что Беларусь на сегодняшнем этапе развития – продукт своей собственной судьбы, которая исторически не была к ней благосклонна. Беларусь, существующая сегодня, представляет собой продукт истории народа, который находился в зоне взаимодействия различных культурных влияний и вместе с тем в зоне противодействия/противоборства более могущественных соседей. Вместе с тем после 20 лет существования в качестве суверенного государства Беларусь всё дальше уходит от "Белоруссии советской" в плане широкого коллективного самосознания. Родилось и выросло новое поколение, первое поколение суверенной Беларуси. И, наконец, политическая составляющая современной беларусской реальности также оказывает воздействие как на восприятие беларусов извне, так и – что наиболее важно – на их коллективное самосознание.

Библиография

1. Снайдэр, Тымаці (2010). *Рэканструкцыя нацый: Польшча, Украіна. Літва і Беларусь 1569–1999* (пераклад з ангельскай). Мінск: Медысонт.

2. Туміловіч, Галіна (2010). "Расійскі царызм і шляхта Беларусі (1795–1863). Праверка на "высакароднасць"", *Беларусскі гістарычны агляд,* снежань 2010, Том 17, 1–2 (32–33): 126.

3. Шушкевич, Станислав (2002). *Неокоммунизм в Беларуси.* Смоленск: Скиф.

4. Foundation Robert SCHUMAN, материалы (2008–2011).

5. Kaminski, Antoni (2004). "L'élargissement de l'Union Européenne et la Biélorussie: une perspective polonaise", *Cahiers de club européen de*

[1] Цифры, в научном обороте с XIX в., а также уточненные впоследствии, встречаются в определённых работах современных историков, в частности Стефана Кеневича и Ирены Рыхликовой (Польша), Анатолия Житко и Галины Тумилович (Беларусь). Например, одна из последних работ с их указанием: Туміловіч, Галіна (2010). "Расійскі царызм і шляхта Беларусі (1795–1863). Праверка на "высакароднасць"", *Беларускі гістарычны агляд*, снежань 2010, Том 17, 1–2 (32–33): 126.

la Faculté franco-biélorusse de sciences politiques et d'études européennes, Minsk, Université Européenne des Sciences Humaines, 3: 15.

6. Kieniewicz, Stefan i Beauvois, Daniel (1986). "O kresach poludniowych", *Przeglad Historyczny,* T. LXXVII: 772–774.

7. Richard, Yan (2002). *La Biélorussie: Une géographie historique.* Paris: L'Harmattan.

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ СТРАТЭГІЯ Ў СУЧАСНЫМ ГЛАБАЛЬНЫМ СВЕЦЕ

ЛЮБОЎ УЛАДЫКОЎСКАЯ

Анатацыя: Сучасная беларуская культурная стратэгія павінна грунтавацца на абароне беларускай мовы і дзяржаўнай падтрымцы ўсіх формаў нацыянальнай культуры, умацаванні нацыянальнай ідэнтычнасці і пабудове канструктыўнага міжкультурнага дыялогу як у беларускай сацыяльнай прасторы, так і на міжнародным узроўні.

Ключавыя словы: Беларуская культурная стратэгія, нацыянальная ідэнтычнасць, дзяржаўны суверэнітэт, дэмакратызацыя, міжкультурны дыялог.

BELARUSIAN CULTURAL STRATEGY IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD

Abstract: Modern Belarusian cultural strategy should be based on protection of the Belarusian language and the state support of all forms of national culture, strengthening of the national identity and construction of intercultural dialogue both in the Belarusian social space and at the international level.

Keywords: Belarusian Cultural Strategy, National Identity, State Sovereignty, Democratization, Intercultural Dialogue.

У сучаснай Беларусі няма ніякай беларускай мадэлі і адмысловай стратэгіі, а ёсць нявырашанасць фундаментальных асноў нацыянальнага быцця. Нацыянальны інтарэс, нацыянальная палітыка могуць быць акрэслены толькі пры ўмацаванні гэтых асноў, пры дасягненні грамадскага кансенсусу па вызначальных, стратэгічных пытаннях. Расколатае і раз'яднанае грамадства ў пераходнай, транзітнай краіне, з нявызначанымі прыярытэтамі, можа і павінна быць аб'яднанае на аснове агульнанацыянальных каштоўнасцей: беларускай мове, беларускай нацыянальнай культуры, нацыянальнай ідэнтычнасці і асабліва актуальным у сучасным свеце міжкультурным дыялогу.

1. Няма Беларусі без беларускай мовы. Існаванне народа па-за сваім светапоглядам (які выяўляецца мовай і ў мове), светаадчуваннем і светатварэннем немагчымае. Так як мова – знакава-сімвальнае, духоўнае аблічча ўсёй культуры, нацыі, нацыянальнай гісторыі, частка тоеснасці і асабістай, і сацыяльнай, то па-за нацыянальнай мовай не можа нармальна развівацца і функцыянаваць не толькі культура, але і чалавек, грамадства, дзяржава. Менавіта таму *беларуская мова мусіць быць пануючай у Беларусі.*

Гэта пазіцыя, якая даўно ўжо не павінна падлягаць дыскусіі і на дэбаты пра якую даўно пара накласці вета.

Дыскусія на тэму адраджэння беларускай мовы і пашырэння яе ўжытку актыўна вялася ў беларускім грамадстве ў 1990-я гг., што дастаткова поўна адлюстравана тагачаснымі сродкамі масавай інфармацыі. Даказвалася, што без роднай мовы адбываецца дэградацыя асобы і грамадства, занядбанне іх інтэлектуальнага, творчага, маральнага патэнцыялу: хаця спажывецкія функцыі чалавека і грамадства не атрафіруюцца, аднак яны правакуюць узнікненне масавай культуры, эрзац-культуры, імітацыю духоўных каштоўнасцей.

Беларуская мова – галоўны вынік і сродак нацыянальнай культуры, матэрыялізаванае думанне, выяўленне ступені развіцця карэннай нацыі. У мове выяўляецца сутнасць натуры народа, душа, склад розуму і манера думання, тэмперамент. Беларуская мова – аснова нацыянальнай свабоды, разам з нацыянальнай дзяржавай яна рэалізуе жыццёвы патэнцыял народу, духоўнае і сацыяльна-эканамічнае развіццё, саму нацыянальную ідэю.

У беларускай сітуацыі, калі нават рэлігійна-канфесійны фактар не з'яўляецца адназначна аб'яднальным для нацыі, як тое ёсць, напрыклад, у Ірландыі (дзе ірландская мова не з'яўляецца пануючай), менавіта беларуская мова ёсць галоўным цэментуючым звяном нацыянальна-культурнага арганізма.

Хаця ў нацыянальным быцці моўнае пытанне не заўсёды з'яўляецца

вызначальным (без асобнай мовы існуюць сучасныя нацыі швейцарская, чарнагорская, бельгійская, ірландская і іншыя), але ў сацыяльна-культурным жыцці дзвюхмоўнае і шматмоўнае асяроддзе часта параджае шмат праблем. Як сведчыць практыка, рэальнае моўнае раўнапраўе немагчымае.

У моўным пытанні нельга недаацэньваць ролю інфармацыйнага фактару (у эпоху сучаснай глабалізацыі – аднаго з самых магутных), калі, з аднаго боку, за стагоддзі існавання ў адной дзяржаве з Расіяй беларуская мова проста не мела ніякай магчымасці моцна ўкараніцца ў адукацыі, навуцы і культуры, і сёння даводзіцца многія культурна-моўныя традыцыі не столькі аднаўляць, як ствараць; з іншага боку, адзіная з Расіяй інфармацыйная прастора і сучасныя камунікатыўныя тэхналогіі пакідаюць беларускай мове мінімум прасторы, пераважна ў сферы нацыянальнай гуманістыкі з рэтраспектыўным ухілам.

Нягледзячы на тое, што будучыня Рэспублікі Беларусь звязваецца яе грамадзянамі пераважна з нацыянальнай незалежнасцю (палітычнай і эканамічнай суверэннасцю), ад незалежнасці чакаецца і забеспячэнне нацыянальна-культурнай самастойнасці беларускага народа, у тым ліку і беларускай мовы, якая, выступаючы асновай пачуцця адрознасці ад суседняй Расіі, з'яўляецца адной з галоўных крыніц нацыянальнай свядомасці.

Адкідванне ідэі дамінавання беларускай мовы як сутнаснай, іманентнай уласцівасці беларускага народа, замоўчванне і ігнараванне яе сведчыць не толькі пра неразуменне асноў сацыякультурнага развіцця, але, магчыма, і пра свядомую антыбеларускую пазіцыю, накіраваную на вынішчэнне цэлага народа (у тым ліку і праз формы паўтарэння і незасваення адных і тых жа відавочных ісцін цягам цэлых стагоддзяў) як самастойнага суб'екта.

Усе астатнія рашэнні парушаюць гэтую агульную канцэпцыю.

2. Беларуская нацыянальная культура выступае фундаментам дзяржаўнага суверэнітэту і незалежнасці Беларусі – першай умовай дэмакратызацыі грамадства. Дэмакратызацыя беларускага грамадства ёсць праектам утапічным і неажыццяўляльным без пабудовы незалежнай суверэннай дзяржавы, якая, у сваю чаргу, павінна мець сваім падмуркам нацыянальную культуру.

Грамадзянская, дзяржаўная і іншыя канцэпцыі нацыянальнага развіцця, якія не засноўваюцца на культурна-моўным кантэксце як аснове цэласнага беларускага нацыянальнага арганізма, губляюць сваю грунтоўнасць перад сучаснай культурна-моўнай дыскрымінацыяй у Беларусі, якая поруч з іншымі фактарамі ўжо прывяла да дэградацыі ў сацыякультурнай і эканамічнай сферах і стварыла сітуацыю сур'ёзнейшай

пагрозы беларускай нацыянальнай бяспецы. Усе развагі пра адмысловасць беларускай мадэлі, якая, мусібыць, уключае ў сябе і “магчымасць” небеларускай Беларусі, элементарна і абсалютна відавочна разбіліся сённяшнімі эканамічнымі рэаліямі. Не трэба мудрыць і займацца шкоднай дэмагогіяй і самаапраўданнем, варта яшчэ раз зірнуць на вопыт блізкіх нам ментальна, культурна і гістарычна Польшчу, Славакію, а нават і Украіну, якія поруч з іншымі еўрапейскімі краінамі шануюць сваю нацыянальна-культурную адметнасць і рэалізуюць сістэмную, добра прадуманую культурную палітыку.

Невыразнасць, няўцямнасць нацыянальнага стылю і почырку сучаснай масавай Беларусі паступова перарастае ў поўную цішыню, у маўчанне (ад моўнага да іншых форм – маўчанне ў адказ на гвалт, на здзек, на імкненне сфарміраваць у беларусаў комплекс другаснасці, несамастойнасці), і, такім чынам, размовы пра адмысловасць так званай беларускай “мадэлі” пераходзяць у апраўданне працэсу дэфармацыі, здзічэння беларускай душы і характару. Рабы будаваць дэмакратыю і карыстацца з дэмакратыі не могуць.

Дэмаралізацыя, інтэлектуальная дэградацыя, крайне нізкі агульны культурны ўзровень сучаснага грамадства Беларусі, феадальныя адносіны “бяспраўны васал – сеньёр”, якія пранізваюць усё грамадства, асабліва ў дзяржаўнай сферы, адсутнасць або значная аслабленасць нацыянальнага гонару і чалавечай годнасці і інш. ёсць прамым вынікам неіснавання грамадства ў натуральным культурна-моўным кантэксце: нацыянальная культура, якая грунтуецца на духоўных і маральных асновах быцця, існуе асобна ад сучаснага беларускага грамадства.

Калі няма паўнавартаснага нацыянальна-культурнага арганізма, які праз духоўна-культурныя традыцыі мацуе і пэўныя сацыяльныя нормы, у тым ліку ў сферы грамадскай маралі, то лёгка адкідваецца і прафесіяналізм.

Той факт, што сучаснае беларускае грамадства не жыве ў кантэксце беларускай нацыянальнай культуры і мовы, стаў прычынай занядбання і разбурэння так званых трох “П” — прафесіяналізму, праведнасці і пасіянарнасці.

3. Беларуская культурная стратэгія мусіць абапірацца на нацыянальную ідэнтычнасць.

У сучаснай Беларусі вынікам канфлікту ідэнтычнасцей (заходнерусізм, тутэйшасць, ідэнтычнасці савецкая, нацыянальна-адраджэнская, еўрапейская і інш.) з’яўляецца не толькі адсутнасць належнай нацыянальнай кансалідацыі і грамадскай згоды, але нават спроба звядзення ўсёй беларускай нацыі да нацыянальнай меншасці.

Пашырэнне і ўмацаванне беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці

звязана з неабходнасцю пераадолення цэлай сістэмы негатыўных сацыякультурных стэрэатыпаў, сярод якіх можна назваць наступныя: трактоўка гісторыі беларускага народа да сённяшняга дня ажыццяўляецца ў ментальных межах савецкага мінулага, між тым як гэта не адпавядае сучаснаму мысленню, аб'ектыўным гістарычным ведам, параджае перыферыйнае, правінцыйнае светаўспрыманне; парушаецца прынцып непарыўнасці, пераемнасці беларускай гісторыі; недастаткова прапагандуюцца ў грамадстве шляхам асветніцкай працы нацыянальныя беларускія міфы; каланіяльнае мысленне з яго комплексам непаўнавартасці сілкуе псеўдабеларускае выхаванне, якое ажно да сённяшняга дня паслугуецца вобразамі беларуса як мужыка ў лапцях, прыгнечанага ўсімі магчымымі сацыяльнымі бедамі і няшчасцямі, між тым нацыянальнымі героямі павінны быць палітыкі, палкаводцы, мысляры, навукоўцы, грамадскія дзеячы і інш.; не пераасэнсаваны вытокі паходжання беларускай нацыі і не ўдакладнены сэнс нацыянальных каштоўнасцей; недаацэненая гістарычная роля беларускай шляхты як грамадска-культурнай сілы; не прасоўваюцца геапалітычныя брэнды, шырока выкарыстоўваюцца паняцці Еўразіі і моста паміж Усходам і Захадам ў дачыненні да Беларусі; не прыняты Закон аб абароне беларускай мовы і не ўстаноўленыя нормы рэгулявання моўнай сітуацыі, прынятыя ва ўсіх суверэнных дзяржавах.

4. Ізаляцыянізм, які даваў гарантыі культурнага і іншага суверэнітэту, сябе вычарпаў.

Асноўнай рысай глабальнага мыслення і дзеяння стала адкрытасць грамадства, поліфанія меркаванняў, ідэйных платформ, пазіцый, што склала аснову міжкультурнага дыялогу, які грунтуецца на правах чалавека, сярод якіх галоўныя каштоўнасці – свабода і роўнасць. Калі рэалізацыя ідэі мультыкультуралізму сутыкаецца з нарастаннем крызісных з'яў, то "міжкультурны дыялог", які ўключае ў сябе не толькі адпаведны тып узаемадзеяння культур (што патрабуе наяўнасці суб'ектаў гэтага дыялогу – моцных нацыянальных культур), але дыялог розных груп людзей з уласцівымі ім поглядамі і перакананнямі, а таксама само права на існаванне адрознага, інакшага, застаецца адным з самых папулярных паняццяў у сучасным свеце.

Дыялог паміж культурамі, як фундаментальная мадэль дэмакратычнай камунікацыі, якая супрацьстаіць гвалту і вучыць жыць мірна і канструктыўна ў полікультурным свеце, служыць інструментам дасягнення кансенсусу і недапушчэння канфліктаў, дзякуючы павазе да чалавечай асобы і любым праявам яе творчай ініцыятывы. Міжкультурны дыялог садзейнічае грамадскай салідарнасці, талеранцыі, ён не дапускае распаўсюджвання фанатызму, ізаляванасці, здатных прывесці да

здзічэння цэлых народаў. Міжкультурны дыялог іманентна ўласцівы беларусам з іх ментальнасцю лібэральнага тыпу (у адрозненне, напрыклад, ад рускай таталітарнай ментальнасці, на што ўказвае ў сваіх працах гісторык Захар Шыбека).

У сувязі са слабасцю грамадскага сектара ў эпоху рынкавай татальнасці і глабальнай уніфікацыі, а таксама з прычыны ўжо непадкантрольнага працэсу русіфікацыі, асноўны клопат пра культурную стратэгію мусіць узяць на сябе дзяржава. Яна павінна рэалізоўваць такую нацыянальную культурную палітыку, якая б грунтавалася на беларускай моўнай аснове і падмурку духоўных традыцый, узмацняла нацыянальную ідэнтычнасць. Пошук “залатой сярэдзіны” паміж поўнай адкрытасцю і некаторай нацыянальна-лакальнай замкнутасцю ў культурнай сферы ёсць ідэальным шляхам пры вырашэнні пытання культурнага развіцця, у тым ліку захавання культурнай самабытнасці.

Далучэнне Беларусі да разнастайных культурных праграм Еўрасаюза дазволіць ёй скарыстаць з досведу краін-чальцоў, у якіх ужо даўно культура развіваецца ва ўмовах рынку, у адкрытым грамадстве. Мадэлі культурнай палітыкі там вызначаюцца пагадненнем запатрабаванняў рынку з удзелам высокай культуры, ахоўвай нацыянальнай тоеснасці, а таксама – што ва ўмовах глабалізацыі вельмі істотна – ахоўвай уласных рынкаў культуры.

Калі беларуская культура будзе існаваць не толькі ў варыянце элітарнай, акадэмічнай, але масавай, з апорай на традыцыю, якая яшчэ павінна быць дасканала вывучана праз аднаўленне ўсіх сваіх забытых і выкінутых старонак, будзе ўстаноўлена моцная зваротная сувязь паміж носьбітамі і творцамі культуры, і, адпаведна, кожны будзе носьбітам, і кожны – творцам.

Ёсць Беларусь сённяшняя, здэнацыяналізаваная, апаганеная, а ёсць Беларусь тысячагадовая, сапраўдная, культурная, інтэлігентная. Заклікаю ўсіх тварыць другую.

BELARUSIAN ROCK MOVEMENT AS A NEW SOCIAL MOVEMENT – ANALYSIS OF THE OUTPUT AND ACTIVITIES OF BELARUSIAN INDEPENDENT MUSICIANS

MAJA ZIĘTARA

Abstract: Belarusian musical movement can be regarded as a new social movement. It includes socio-cultural demands; it is a movement of identity, flexible and highly geared to the values. The process of its formation can be a good tool for observing the changes occurring in the national identity sphere in the Belarusian society. Social movements belong to the most important factors in the formation of a civil society under the conditions of globalization. They become mechanisms of collective life, both in the developed civil societies and in countries aspiring to democracy, such as Belarus.

Keywords: New Social Movement, Belarusian-Language Rock, Belarusian Music, Nonconformity.

БЕЛАРУСКІ РОК-РУХ ЯК НОВЫ САЦЫЯЛЬНЫ РУХ – АНАЛІЗ ТВОРЧАСЦІ І ДЗЕЙНАСЦІ БЕЛАРУСКІХ НЕЗАЛЕЖНЫХ МУЗЫКАЎ

Анатацыя: Беларускі музычны рух можа разглядацца як новы сацыяльны рух. Ён уключае сацыяльна-эканамічныя патрабаванні; гэта рух ідэнтычнасці, які ёсць гнуткім і моцна прывязаным да каштоўнасцяў. Працэс яго фармавання можа быць добрым выпадкам для даследавання пераменаў, што адбываюцца ў нацыянальнай ідэнтычнасці беларускага грамадства. Сацыяльныя рухі належаць да найбольш важных фактараў фармавання грамадзянскай супольнасці ва ўмовах глабалізацыі. Яны становяцца механізмамі калектыўнага жыцця як у развітых грамадзянскіх супольнасцях, гэтак і ў краінах, што рухаюцца да дэмакратыі, у тым ліку Беларусі.

Ключавыя словы: новы сацыяльны рух, беларускамоўны рок, беларуская музыка, нонканфармізм.

Formation of the Belarusian musical movement is an important peculiarity in the process of making a nation within Europe. The Belarusian rock music movement became the main carrier of the Belarusian national idea and, inter alia, proclaimed the national and cultural content, using the Belarusian language.[1] Rock music movement has become a form of contestation of official culture, as well as a vehicle of cultural nonconformity. In the beginning, Belarusian academic and youth spheres strengthened the impact of organizational forms of the movement.

Informal organizations and associations for people with democratic views played a huge role in the early stages of formation of nonconformist culture. It is certified by the activities of selected organizations, academic institutions, groups and student-philosophical circles during the period of the 1950s–1980s. Unofficial activities of Belarusian organizations also led to activation of the musical sphere. Musical immediacy and ease of communication to reach a wide audience, even under conditions of censorship, ensured the success of the ideas propounded by the musicians.

In the 1980s in the Belarusian rock music there were new quality demands proclaimed: contestation by definition inscribed in rock music, slogans to defend Belarusianness were understood as a return to the roots of Belarusian culture (bringing back to the public space the traditional festivals, such as Calling the Spring (Hukannie Viasny) or Kupala Night (Kupallie) and the use of the Belarusian language[2]. It was at the same time that an objection to the official music standards was set out in these musical genres and types. A new wave of Belarusian musical non-conformism grew on the foundations of opposition both to the official culture and to the standards movement of the first wave of hippies from the 1960s which referred to the Russian and Western musical traditions. The phenomenon of the Belarusian and Belarusian-language rock gave foundation to the creation of a new quality – a national mass culture which was based on the Belarusian language and the culture of rock.

[1] In fact Belarusian rock environment is not linguistically homogenous. Belarusian performers of nonconformist music scene use also the Russian language or they are bilingual – Russian and Belarusian. However in this paper, I recall first of all artists who use the Belarusian language. The activities and output of bilingual Belarusian musicians or those who use the Russian language are very important for the entire Belarusian rock movement, but because of its complexity deserves a separate discussion.

[2] I treat rock as a complex phenomenon including various different artistic styles and traditions. I refer myself to the so-called “broad context of rock”, which also includes folk music, punk or heavy metal. So folk is in this approach a part of rock music, in contrast to “the narrow context of rock”, in which rock, folk, punk or metal are separated. The combination of rock and folk music also has an ideological dimension, because folk music is regarded as authentic and independent form of expression, and so fully expresses the ideals of rock itself. See: W. Siwak, *Aesthetics of rock,* Warsaw 1993, p. 128–129.

As a result of a specific historical and cultural situation in Belarus in the entire 20th century, the ideas and concepts of Belarusianness were taken over from the 1980s by the music and rock music environment in Belarus. Music became a medium of communication of youth, as well as the source of identity for the young Belarusian intelligentsia. The turn of the 1980s and the 1990s subsumed Belarus into a Europe-wide, national-political processes, leading to the proclamation of the independent Belarusian state. Music was then a "ready", organized and formed idiom of Belarusianness, so in a natural way it could take over the national ideas excited by the political events.

Analysis of the phenomena associated with the process of formation of the movement and output of its members is a good tool for observing the changes occurring in the area of identity in the Belarusian society. Social movements are, after all, under the conditions of globalization, one of the most important factors in the formation of a civil society. They are a social alternative to the official activities of state bodies and institutions, which grows on the basis of opposition and protest against the current, state-sanctioned policy of social and cultural life (Rokicki, 2007: 216).

New social movements take forms of activity, both direct (rallies, demonstrations, blockade, refusal, boycotts) and symbolic (undermining the aesthetic canons, symbols imposed by the state) (Sztompka, 2002: 148–178). When defining the phenomenon of new social movements in Belarus, it is worth using the theories developed by Claus Offe, Manuel Castells and Alain Touraine.[3]

Belarusian rock music movement can be regarded as a social movement of a sociocultural, altruistic, prosocial, but also alternative character, according to the categories used by Claus Offe (Offe, 2005: 218–224), (Paleczny, 2010: 43–46). In Belarus, the musical movement is related to the defence of human rights, demands relating to the realm of identity, dignity and freedom.

Belarusian rock music movement is primarily focused on the demands of culture and identity. Therefore, when analysing the phenomenon of new social movements in Belarus, it is reasonable to recall the theory of Manuel Castells, who considered the new social movements as the response and reaction to globalization processes, especially in the sphere of social identity of individuals. According to Castells, the key to the analysis of various phenomena within a society under the conditions of globalization is the category of identity (Castells, 2008). Rock music movement in Belarus

[3] Their studies are a good reference point for the analysed processes occurring within the Belarusian society. The criterion for the selection and presentation of these theories is therefore dictated by the substantive and practical aspects. Research categories which are observed and analysed within new social movements, indicated by Claus Offe, Manuel Castells and Alain Touraine, are also extremely important in the Belarusian social and scientific discourse.

considers the issue of identity as one of the most important levels of the analysis of social phenomena occurring in the country. It refers at the same time not only to the ethnic roots of the Belarusian people, the language issue and the sphere of national symbols (white-red-white flag and the Pahonia symbol), but also to important historical events shaping the worldview and the sense of belonging of the Belarusian people.

An important point of reference is also Alain Touraine's theory. Basic category in his theory is historicity, understood as a "social ability to create and control the cultural orientation" (Żuk, 2001: 57). So cultural values become the subject of a social conflict in this new environment, and the most important is the "possession and control of knowledge production" and the determination of the main directions of a historical change (Paleczny, 2010: 58). The emphasis that Touraine puts on cultural issues is also important within the changes in the Belarusian society.

The main actors of the social movement are Belarusian musicians and the medium of formulation and transmission of new social keywords are their songs[4]. They use the Belarusian language that becomes not only a means of expression but in the specific conditions of language policy can also be regarded as a postulate. Activities of Belarusian rock bands, based on the Belarusian language, are a valuable source of the Belarusian national idea. Even if the songs do not relate to political or ideological issues, the use of the Belarusian language itself becomes an instrument to promote Belarusian-cultural area and form the cultural consciousness of Belarusians.

The Belarusian independent musical environment in the 1990s united in collective music projects which were not only artistic events, but primarily social ones. Music, independent and fighting, is a medium that could not be reduced and tamed by the authorities. Common projects among others: "Pieśniarok" (1997), "Narodny Aĺbom" (1997), "Ja naradziŭsia tut" (2000), "Hienieraĺy ajčynnaha roku" (2004), "Čarnobyĺski viecier" (2006), "Niezaliežnyja" (2008), "Pieśni Svabody" (2006, 2007) – have shown tremendous strength hidden in music, as well as the hopes and expectations of a large part of the Belarusian society, especially young people. Songs as: "Partyzanskaja", "Maja Kraina" or "Ja naradziŭsia tut" became anthems of a new generation of people aware of their own cultural and national identity and fighting for Belarusianness.

Analysis of Belarusian rock lyrics allows formulating the "Belarusian rock idiom" with themes, topos and symbols. It leads to the specification of social

[4] Though, we can not claim that it is a coherent movement that has a specific structure. Belarusian musicians themselves have become leaders of movement, but they are not members of one organization and do not recognize themselves as leaders. However, their creativity and keywords in their lyrics allow to recognize the Belarusian music environment as a form of a new social movement.

slogans around which the movement focuses, including keywords typical of rock music (e. g. desire for freedom, affection, truth, acceptance[5]), and the national identity demands. Attention should be drawn to the historical issues and cultural sphere (i. e. themes of the Grand Duchy of Lithuania, Vorša battle, boyars, Charnobyl, Kurapaty), important characters: Francysk Skaryna, Janka Kupala, Jakub Kolas and also – Aliaksandr Lukasenka).

Also the events of recent history of Belarus find their place in music. Songs dedicated to Charnobyl are one of the most important chapters of modern Belarusian music. The importance of this event for contemporary Belarus is the fact that every anniversary of this tragedy causes an artistic and social reaction of Belarusians[6].

The category of "ethnos" deserves a special distinction among all the musical themes. Ethnic mysticism is, after all, one of the major topics and resources used by Belarusian musicians. References to the roots of Belarusian culture, topics that go back to pagan times (religion, tribes), the Belarusian folklore and rituals, evoking in their work reconstruction of old musical instruments or the development of the festival movement, linked to the wider ethnic music, become a form of struggle for Belarusian cultural identity. Thus, they become the implementation of socio-cultural demands of the new social movement in Belarus. It is confirmed by the activities of many Belarusian bands, such as Znich, Troitsa, Testamentum Terrae or Palac, using ethnic-based materials: texts of folk songs, collected during ethnographic expeditions to Belarusian villages.

Belarusian musical phenomenon as a social movement can be analysed not only for the content of individual instances of nonconformism and opposition to the existing social standards in the country – political and cultural. It is worth emphasizing the importance of the movement in the discourse of identity, which in the Belarusian case is extremely complex. Thus, Belarusian music is not only an objective but also a tool of social analysis of the situation and issues of national and cultural awareness of the contemporary Belarusians. The analysis of the Belarusian society and the social movement arising within it confirms the heterogeneity and complexity of the issues.

---

[5] Borrowed from the work of Wojciech Siwak: W. Siwak, *Aesthetics of rock,* Warsaw 1993.

[6] i.e. "Radioactive blues" by Bonda band from 1988 was not only an artistic reaction to the tragedy, but also a form of opposition to the Soviet authorities' policy of misinformation and hiding the information about the threat and danger to humans. In 1996, a joint project was prepared by the bands *Krama, Palac* and Anatoĺ Jarmolienka. The song "Homieĺ Waltz" was written by a rock poet, Zmicier Lukašuk, and the clip was realized by Jahor Chrustalioŭ. The Belarusian television decided not to show the video because of the fear that the opposition and the annual campaign under the slogan "Charnobyl Trail", which became a space of radical social attitudes of the Belarusians, would lead to social manifestations.

Bibliography

1. Castells, M. (2008). *The strength of identity.* Warsaw.

2. Offe, C. (2005). New social movements: crossing boundaries of institutional politics, in P. Sztompka, M. Kucia (ed.), Sociology. Readings. Krakow.

3. Paleczny, T. (2010). *New social movements.* Krakow.

4. Rokicki, J. (2007). New social movements in the context of changes in contemporary Polish society, in Z. Pucek (ed.), The old and new contexts of socialization. Dilemmas of Identity. Krakow.

5. Siwak, W. (1993). *Aesthetics of rock.* Warsaw.

6. Sztompka, P. (2002). *Sociology. Analysis of the societies.* Krakow.

7. Żuk, P. (2001). *Society in Action. Environmentalists, feminists, squoters. Sociological analysis of the new social movements in Poland.* Warsaw.

Першы Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі
Працоўныя матэрыялы
Том 1 (2012)

The First International Congress of Belarusian Studies
Working Papers
Volume 1 (2012)

Founders and Organizers
Political Sphere Institute of Political Studies (Palityčnaja Sfiera) (Belarus)
Vytautas Magnus University (Lithuania)
Institute of the Grand Duchy of Lithuania (Lithuania)

EuroBelarus International Consortium (Belarus)
Belarusian Institute for Strategic Studies (Belarus)
Našie Mnienije / Our Opinion Expert Community web-site (Belarus)
Novaja Eŭropa / New Europe online magazine (Belarus)
Arche journal (Belarus)
BelarusDigest online magazine (United Kingdom)
Flying University program (Belarus)
Konrad Adenauer Stiftung (Germany)
Agency of Humanitarian Technologies/ Centre for Social Innovations (Belarus)
East Politics Centre public institution (Lithuania)

Працоўныя матэрыялы Першага Міжнароднага Кангрэса даследчыкаў Беларусі, што адбыўся 23–25 верасня 2011 года ў Коўне, Літва. Тэксты прысвечаны актуальным даследаванням у галіне беларускай гісторыі, палітыкі, грамадства і культуры.

Working papers of the First International Congress of Belarusian Studies, which was held on September 23–25, 2011 in Kaunas, Lithuania. The texts cover topical research on Belarusian history, politics, society and culture.

UDK 323.2(476)(063)
Fi319

Web: http://icbs.lt, http://icbs.palityka.org/
e-mail: icbs@palityka.org
Tel. (BY) + 375 29 673 32 96
Tel. (LT) + 370 68 63 11 46
Fax. + 370 37 20 38 58